

# Woordgeografische Studiën van de Zuidnederlandse Dialectcentrale

door J. L. PAUWELS.

---

## XVII. — DE VLINDER.

### Inleiding (1).

Deze studie konden we opbouwen met een zeer rijk materiaal. Dit danken we niet in de laatste plaats aan de bewerkers van de reeks *Nederlandse Dialectatlassen*, nl. prof. BLANQUAERT, Dr. VANGASSEN en Dr. PÉE, die met de meeste bereidwilligheid al hun opnamen van de vlinder-namen voor de nog niet gepubliceerde atlassen te onzer beschikking stelden. Gevoegd bij wat we putten uit hun twee reeds verschenen *Dialectatlassen van Klein-Brabant en Zuid-Oost-Vlaanderen* (2), beschikten we aldus reeds over een uitzonderlijk rijk en betrouwbaar materiaal voor gans Oost-Vlaanderen + Zeeuws-Vlaanderen, Vlaams Brabant, het oosten van West-Vlaanderen en het zuiden van Antwerpen (ongeveer de helft van Zuid-Nederland, samen ongeveer 500 plaatsen !)

Te Leuven in de Zuidnederlandse Dialectcentrale beschikten we over de voor 300 plaatsen ingevulde vragenlijst nr. 8 (vlinder = woord 57) en over lijst 16, met een

(1) Om verwarring te vermijden werden fonetisch-gespelde namen tussen rechte haakjes geplaatst, b. v. [vlinder].

(2) Vlinder komt in de opname-lijsten voor onder n<sup>o</sup> 20.

60-tal gegevens uit Antwerpen en Limburg. Voor deze twee provinciën hebben we nog een aanvullend onderzoek ingesteld, waarbij we vooral de hulp hebben ingeroepen van de colleges en de onderwijzers. Op weinig uitzonderingen na, werd de gevraagde hulp onmiddellijk en bereidwillig verstrekt. We citeren hier dankbaar de colleges van Berchem, Brasschaat, Geel, Herentals, Bree, Hasselt, Genk, Maaseik, Neerpelt, Peer en het kl. seminarie van Hoogstraten, die ons een overvloed van dikwijls zeer interessante gegevens bezorgden. Ook onze dienstvaardige onderwijzers uit de Kempen en de Polderstreek, alsmede Drs. J. VANDEWIELE verdienen alle lof.

In West-Vlaanderen echter, waar voor een groot deel der provincie onze gegevens nog betrekkelijk schaars bleken, werd de gevraagde en verhoopte medewerking ons grotendeels onthouden. Dit vermindert onze dankbaarheid niet, wel integendeel, jegens de colleges van Meenen en Oostende, die wèl hulp verleenden en vooral jegens onzen trouwen medewerker, den E. H. GHESQUIERE van de normaalschool van Torhout, die ons met zijn gewone bereidwilligheid een 60-tal fiches bezorgde. — Ook naar de Westvlaamse onderwijzers gaat onze dankbaarheid : aan 31 schoolhoofden hadden we om medewerking gevraagd ; 29 hebben onmiddellijk de gevraagde inlichtingen verstrekt !

Dank zij al deze hulp mocht het ons gelukken gegevens te verzamelen uit bijna alle Zuidnederlandse gemeenten (1). Met deze 17<sup>e</sup> dialectgeografische studie benaderen we dus wat van in den beginne onze wens geweest is : beschikken over volledige gegevens voor geheel Zuid-Nederland.

(1) Alleen in de streek rond St. Truiden, waar overal piepel heerst en in centraal West-Vlaanderen, waar slechts uil, met naast zich het jongere vlinder schijnt voor te komen, liggen nog een aantal gemeenten, waarin we het niet de moeite waard achtten naar verdere gegevens te gaan zoeken.

We konden zelfs een gedeelte van Noord-Nederland mee in kaart brengen : voor Zeeuws-Vlaanderen beschikten we over prof. BLANCQUAERT's opnamen ; voor Walcheren, Noord- en Zuid-Beveland over die van prof. BLANCQUAERT en Drs. P. J. MEERTENS, secretaris van het centraal bureau voor Nederlandse en Friese Dialecten. Voor zuidoostelijk Nederland was het werk reeds gedaan door prof. J. SCHRIJNEN (1), die ons toeliet zijn mooie kaart in haar geheel bij de onze te voegen. Aldus konden we een kaart publiceren, die bijna geheel het Nederl. taalgebied bezuiden de Moerdijk bestrijkt.

### 1. — De afstammelingen van Lat. *pâpilio*.

Deze bezetten het grootste gebied in Zuid-Nederland, nl. het N. O. van de provincie Luik, Limburg (behalve het noorden), Brabant, het zuiden van Antwerpen en een stukje van Oost-Vlaanderen (streek van Aalst). Het is een zeer homogeen gebied : bijna nooit komt er een spoor van een andere vlindernaam voor. In het menggebied ten noorden van Antwerpen, zeker geen oorspronkelijk *pâpilio*-gebied, begint de naam door te dringen. Verder werd hij, een weinig buiten zijn eigen gebied, slechts vermeld voor Geel (K 307) (sporadisch !), Neerpelt (L 312) en Maaseik (L 372) (2).

Pepel is de Brabantse, *piepel* de Limburgse vertegenwoordiger van *pâpilio* ; de twee vormen zijn gescheiden door het *pimpel*-gebied. *Pepel* komt echter in twee kleine streken voor op de grens van het *piepel*-gebied, nl. in het

(1) *Vlindernamen*, proeve van taalgeografie, in *De Beiaard*, II<sup>e</sup> j., Maart 1917, p. 26-37, met een kaart.

(2) Wel komt *piepel* ook in Vlaanderen voor in de uitdrukking : « zo zot als een *piepel* » (JOOS, *Waasch Idioticon*) en « *piepel* de zot = nar in optocht » (DE BO, *Westvl. Idiot.*). Bij KILIAAN : *pepelsot* = delirius. Op DE BO steunt dan het *Wdb. Ndl. Taal* om te zeggen dat *piepel* in West-Vl. en elders voorkomt.

Z. W. bij Tienen (P 145) en in het N. O. bij Asch (L 417). Ook Eupen (Q 284) gaf **pepel** op, de omgeving echter [piəpəl]. (1).

**Pepel** komt voor met gesloten tot zeer open **e**, ook zeer dikwijls met tweeklank **ɛj**, **e.ə**, **e.j**; mediale vocaal [pɛiəpəl] te Zaventem centrum (P. 63) en soms te Diegem (P 62). Te Kapellen o/d Bosch (K. 323) [pø.pəl].

**Piepel** heeft gewoonlijk lange, soms korte **i**, soms tweeklank **i.ə**. Een merkwaardige vorm is [pe:pi.əl] (2) te St. Kat. Lombeek (O 156) en Wambeek (O 161) : blijkbaar een overblijfsel uit een tijd van zeer gemouilleerde uitspraak, die vroeger ook de umlaut **a > e** in **pāpilio** mogelijk maakte.

**Pimpel** (3) (reeds bij KILIAAN) bezet een centraal gebied rond Leuven van op de taalgrens tot bij Westerloo (K 310). Bijna overal werd de **i** onder invloed van de volgende **m** gerond tot **ü** (**pumpel**) (4), doch niet aan de oostel. grens van het gebied en natuurlijk ook niet in het Leuvense ontrondingsgebied !

Buiten dit gebied werd **pimpel** vermeld voor Leopoldsburg (K 317), Zonhoven (Q 1)  $\leq$  **piepel**, voor Linkebeek (P. 125) en voor de streek rond Antwerpen : in Groot-Antwerpen zelf wordt het wel eens gehoord, evenals te Stabroek (K 203) ; voor Edegem (K 281) werd het uitsluitend opgegeven : **pimpel** of **pempel** ; te Mortsel (K 251) en Boechout (K 282) verschijnt het samen met **pepel** (5) en **vlinder** en te Brasschaat (K 226), Schoten (K 227) en

(1) Het **piepel**-gebied loopt verder op hgd. gebied : we noteerden [pipəl] voor Lascheid, Bracht (Burg-Reuland) en Sankt-Vith.

(2) BLANCQUAERT en VANGASSEN in *Dialectatlas van Z.-O.-Vlaanderen*.

(3) Voor epenthetische **m** vgl. **pampier**, **bombijn** ; trouwens ook lat. **pampilio** komt voor (zie DIEFFENBACH).

(4) Vgl. Aarschots **slum** (slim), **rumpel** (rimpel), **klumme** (klimmen), enz.

(5) Ook te Borsbeek (K 252) kent men **pepel**, doch met een andere betekenis ; een « teder » meisje heet daar « **pepel van den maelder** ».

Merksem (K 243) moet het samen met **pepel** en een aantal andere namen de volksgunst delen.

**Pumpelepamp** [pyppelepamp] te Zichem (K 351) kan een verkorte tautologie zijn of een spontane verlenging van **pumpel** ontstaan door bijvoeging van een ablaudente reduplicatie-element (1).

**Plimper** te Vorst (Antw., K 352) is blijkbaar een compromisvorm tussen **pimpel** en **vlinder**.

Ook op de westel. grens van het **pepel**-gebied kan de vorm **pempel**, die we te Edegem hoorden, bekend geweest zijn. Immers rond Aalst (O 61), tot vlak bij Dendermonde (I 262) komt **pemel** voor, dat we moeten verklaren door p-syncope uit **pempel**.

Ten noorden en ten zuiden van het **pemel**-terrein op de westel. grens van het **pepel**-gebied werd dit **pepel** tot **peper**. Deze vorm werd opgegeven door 5 localiteiten op de rechteroever van de Schelde : Weert (I 219), Bornem (I 220), Hingene (I 221), Mariekerke (I 265) en St. Am. Puurs (I 266) en in het zuiden door Meerbeke (O 233) en Neigem (O 234). Het noordelijke **peper** gaf aanleiding tot volksetymologische associatie met **piepernelle**, **piepenelle** te Baasrode (I 260<sup>a</sup>) (2), [het zuidelijke **peper** werd door de volksetymologie verlengd tot [pe:perdu.esken] (**peperdoosken**) te Iddergem (O 149) (3).

(1) Te vgl. de talrijke vlindernamen met reduplicatie, als **fi-flouter**, **fifoeter** en dgl. en **pâpilio** zelf. — Ook **pimpampoentje**, een naam van het O. L. H. beestje.

(2) Het O. L. H. beestje heet in het Land van Waas sporadisch **pieternelleken**, **piepernelleken** (zie onze studie in *Handelingen v. d. kon. Com. v. Toponymie en Dialectologie*, IV, 1930, p. 156 v. v.). We veronderstelden dat de naam O. L. **Vrouwbeestje** in deze streken oudere namen als **pimpamporeken** en **piepernelleken** had verjaagd. Te Baasrode kan dus de in onbruik geraakte oude benaming van het O. L. H. beestje nieuwe toepassing gevonden hebben voor de vlinder.

(3) Wel humoristisch bedoeld. **Peperdoos** = iemand die gesloten is, niet veel zegt (SCHUERMANS ; Oost-Vl.-Gent).

Ook het Limb. **piepel** werd tot **pieper** te Heerlen (Holl. Limb., Q 113).

**Pepervogel** te Emblehem (K 290) op de grens van **pepel** en **zomervogel** is een contaminatievorm tussen deze twee namen. Hij wordt er slechts gebruikt door de kleine kinderen (grooten mensen : **pepel** en **vlinder**), die de benaming aldus verklaren : « **Vogel**, omdat hij vliegt en als men hem vangt laat hij een soort van stof als **peper** aan de vingers kleven. »

**Pepel** en **piepel** werden sporadisch voorzien van een uitgang : **-ing** (uitspraak gew. **-ijk**) of **-eer** (uitspr. gew. **-ier**). We weten niet of en in hoever de volksetymologie hierbij een rol speelde. **Piepeling** is ook een vogel, fr. pipit des prés (zie o. a. JOOS, *Waasch Idiot.*) en bij KILIAAN : « pepelinck : homuncio tenellus, imbecillis ».

**Piepeling** (1) te Denderleeuw (O 148), Teralfene (O 155) en Liedekerke (O 157). — **Piepeling** (2) te Westerloo (K 310), Vorst (Antw., K 352) en Tessenderloo (K 353).

**Piepeleer** te Hasselt (Q 2) en Hechtel (L 352), sporadisch te Kuringen (P 57), Winterslag (bij Genk Q 3) en Neerpelt (L 312); [pe.pelæ:r] te Lettelingen (O 282); **pimpeleer** te Diest (P 41) op de grens van het **pimpel**-gebied.

**Piepevogel** te Rotem (L 420) is een compromis-vorm tussen **pepel** en **roevogel**, dat over de Maas in het aangrenzende Holl.-Limburgs gebied heerst.

**Pitvogel** te Moerzeke (I 260) berust ook wel op een compromisvorm tussen **pepel** en het in die streek voorkomende **zomervogel**. De **t** van het 1<sup>e</sup> lid kan teruggaan op een vroeger **\*piete(r)nelle** (vgl. hierboven **piepernelle**) ofwel zocht de volksetymologie aanleuning bij een reeds be-

(1) Ook bij DE COCK en TEIRLINCK.

(2) Ook vermeld door CORNELISSEN en VERVLiet, *Antw. Idiot.*, voor het Z. O. der Kempen en door SCHUERMANNS voor Tessenderloo: **pippeling** (wel ten onrechte met korte *i*).



Merken we nog op dat Dr. VANGASSEN voor St. Gillis noteerde : **papijot** (1)  $\lesssim$  **papijon**.

Ook bij de taalgrens op het westelijk uiteinde van het **pepel**-gebied heeft **papillon** kans gezien zich in een klein gebied vast te zetten, nl. te Bever (O 272), Tollembeek (O 274), Herne (O 275) en Edingen (O 281). Hier echter werd het aangepast aan den Vlaamsen mond en luidt ongeveer : **poppelontje**.

Ronse (O 265) heeft naast het oude [vlimboctər] het nieuwe **papillon** aangenomen, dat er [pa.pijej] luidt (BLANCQUAERT).

Ook te Meenen (N 132) en Komen (N 129) wordt het fr. **papillon** soms gebruikt, « doch, schreef men ons, meest door franssprekenden » (d. w. z. door personen, die meestal Frans spreken). Ook te Meesen (N 126) en Hollebeke (N 121) echter hoort men **papillon** naast de Vlaamse namen gebruiken en te Zandvoorde (N 122) gebruikt zelfs de oudere generatie **pappeljon**. Dus doet ook in die streek reeds sedert lang het Franse woord pogingen om in de Vlaamse volkstaal binnen te dringen ; dit bewijst ook nog de contaminatievorm **pafloeter** (**papillon** + **fifloeter**) te Rekkem (N 137).

Onder alle voorbehold vermelden we dat een jong normalist uit Wingene (H 119) ook **papiljon** opgaf ( $\lesssim$  **vlinder** en **fieflotter**), een student uit Hove (K 281<sup>a</sup>) **popeljon** en een student uit Neerpelt (L 312), gehucht Herent **papelot** ( $\lesssim$  **snoffel**).

Men zou verwacht hebben dat ook aan de kust **papillon** af en toe zou opduiken. Hebben onze correspondenten de Franse indringer niet vermeld of is de kust werkelijk minder « besmet » dan we denken? We hebben alleen te Nieuwpoort (H 46) en dan nog onverwacht (zie noot 2 bl. 350) **papillon** aangetroffen.

(1) Bewust of onbewust geassocieerd met **papillotte** (in het haar).



### 3. — De familie van Mnl. *vivalter(e)*, *viveltere*, \**vivoudere*.

Van deze familie vinden we in vele Germaanse talen en dialecten oude en nieuwe vertegenwoordigers; reeds ohd. *ffaltra*, os. *ffoldara*, ags. *ffealde*. Een reduplicatieve formatie, zegt FR. V. W., en te vergel. is lat. *pâpilio*:

Een mnl. \**vivoudere* is niet bekend uit geschreven bronnen, doch het moet bestaan hebben als klankwettige vertegenwoordiger van ohd. *ffaltra*. De mnl. vormen *vivalter(e)* en *viveltere*, Kil. *vijfeltere*, zijn secundair.

Uit onze moderne gegevens blijkt ten overvloede dat reeds vroeg deze woordfamilie aanleiding heeft gegeven tot allerlei vervormingen, compromissen en volksetymologische aanpassingen. We zijn geneigd onze actuele vormen op \**vivoudere* of op *viveltere* te laten teruggaan al naar gelang de aanwezigheid van het l-element, doch het is duidelijk dat vormen met en zonder l door elkaar zijn gelopen. Het reduplicatieve karakter van het woord uit zich nog tot op onze dagen door het feit dat, op enkele uitzonderingen na, — compromis-gevallen! — de twee elementen van het woord altijd beide stemloze of stemhebbende anlaut hebben: f-f; fl-fl; v-v; w-w; vl-w; vl-b. Het tweede element van de stemhebbende vormen vertoont dus voorkeur voor bilabiale ontwikkeling, 't zij als fricatieve, 't zij als oclusieve realisatie, eenmaal zelfs met nasale m; deze neiging is trouwens oud, blijkens het vroegere *vijfwouter* (1).

Hoe kwam de l in het 1<sup>e</sup> lid *fli(e)*-, *vli(e)*-? In een vorm *viveltere* (a), *fifeltere* (a) kon reeds door het reduplicatieve karakter van het woord een l in het 1<sup>e</sup> lid sluipen, vooral

(1) Bij KILIAAN. Wij troffen de naam nergens aan. We hebben het vage getuigenis van SCHUERMANS: « Men zegt ook hier en daar... *vijfwouter*! » (i. v. *vliegebouter*).

daar het woord aldus beter aangepast lijkt aan het betekende (vlinder) en zijn bijzondere manier van vliegen. Zulks kon des te gemakkelijker geschieden als, door volksetymologische begripsassociatie (met fladderen (1) b. v.) of anderszins in het 2<sup>e</sup> lid 1- metathesis plaats had. In een vorm als \***fiflatere** wordt l-epenthesis bijna een noodzakelijkheid! De contaminatie van het 1<sup>e</sup> lid met « vliegen », die op grote schaal gebeurd is (zie de vormen!), had misschien slechts plaats na l-epenthesis, was dan gevolg hiervan en geen oorzaak!

\* \* \*

Een helemaal zuivere afstammeling van \* **vifvoudere** treffen we niet aan. Een vervorming, wel door volksetymologie te verklaren, die er nog dichtbij staat, is **wiewouter** (2), vermeld door SCHUERMANS voor de omstreken van Antwerpen en door CORNELISSEN en VERVLiet (*Antw. Idiot.*) (3). Het werd ons nog slechts opgegeven voor Deurne (K 245) (+ een gedeelte van Groot-Antwerpen?) Ook een leraar uit Berchem (Antw.) schreef ons dat « een paar studenten uit Groot-Antwerpen van hun ouders gehoord hadden : **wiewouter** of **weewouter**, doch zelf gebruikten ze **vlinder** ». Prof. BLANCQUAERT tekende nog in één dorp in Z.-O.-VI., nl. te Wortegem (O 95) op: [w<sup>i</sup>iwu.əstrə] (≤ [fi.fo.əstrə]) (4).

(1) Zo is het wel te verklaren dat in sommige streken de vlinder een vledermuis-naam draagt. Zie b. v. bij KLUGE : **fledermaus** (Rijnland), **fluttermaus** (Tirol). In Zwaben geraakt **falter** erg in verval ten voordele van **fättersch** (*Schwäb. Wtb.* i. v. **falter**).

(2) Te vergel. **weifalter**, **wyfaller**, **weyfaller**, **weinfalter** in het *Schwäb. Wtb.* Misschien moeten we in **wietvogel** in Holl. Limb. een compromisvorm zien van **wie(t)wouter** met **zomervogel**, **roevogel** of een andere naam op -vogel.

(3) Ook bij DE COCK en TEIBLINCK, *Kinderspel...*, VI, 165 : « Als de Antwerpse jongens pepels vangen, roepen zij : **schoenlapper** (of **wiewouter**). »

(4) *Dialectatlas van Z. O.-Vlaanderen.*

De beste vertegenwoordiger van \*vívoudere is **fijfouter**, gewoonlijk uitgesproken [**fifutər(ə)**] (1) met korte **i**, zelden lange **ie**, wel eens tweeklank **ei** in het 1<sup>e</sup> lid, wel eens **fo** of tweeklank **fo.u** in het 2<sup>e</sup> lid. Dit **fifoeter(e)** komt voor in de streek van Kortrijk, vormt het zuidelijke verlengstuk van het **flieflater**-gebied.

**Flieflater**, **flieflèter** en varianten (2), dat heel de streek bezet tussen Kortrijk (N 141), Gent (I 241), Brugge (H 36), Roeselare (N 38) (3) gaat veeleer terug op **fifaltere**, **fifeltere** dan op \*vívoudere, zo wegens de **l** (zie hierboven) als wegens het vocalisme van het 2<sup>e</sup> lid op de meeste plaatsen. Waar echter **u**-vocalisme aangetroffen wordt (enkele plaatsen in het Z. en O. van het gebied) moeten we dit wel aan een vroeger **-\*flouter** wijten.

Het 1<sup>e</sup> lid is altijd **flie-** of **fl-**, behalve :

**flik-** te Loppem (H 68), Oostkamp (H 69), Rudderwoorde (H 72,  $\leq$  **fl-**) ; ook één corresp. uit Brugge (H 36) : **flikflodder** (4) ;

**flink-** te Wielsbeke (O 76) ;

**vli-** te Lovendegen (I 193), Lootenhulle (I 225), Nevele (I 233), Mariakerke (I 240), Deinze (O 14), De Pinte (O 17), Nazareth (O 18).

Het 2<sup>e</sup> lid komt met allerlei vocalisme voor, nl. [**a, au, e, ε, ε:, æ, ei, ei, æi, Δ, ø:, øy, o, ɔ, ou, u**] en met stemhebbende of stemloze dentaal **t, t̥** of **d**. Dit 2<sup>e</sup> lid is bijna overal

(1) Van **vijvoeder**, vermeld in *Belgisch Museum*, VIII (1844), p. 197, vonden we geen spoor.

(2) Bij DE BO : **flieflotter**.

(3) Buiten dit gebied werd **flieflotter** ook opgegeven voor Ieper (N 72) naast **kapel** en **schoenlapper**. Het is wel een uit het oosten ingevoerde vorm.

(4) Dit **flik-** (met **k**) hangt wel samen met het eerste element van **vliegeboute** in de naburige gemeenten I 184, 185. De verscherping van **vl-** tot **fl-** kon ontwikkeling **g > k** meebrengen. Misschien ook is er slechts contaminatie tussen de twee elementen **fl-** en **vlig-** gebeurd. SCHUERMANS vermeldt de vorm **vliegfoutter**.

drielettergrepig op [-tərə], zelden tweelettergrepig op [-trə].

De compromisvorm [**fifutər**] (1) komt voor te Bissegem (N 140) en Wevelgem (N 139). Volgens een corresp. uit Meenen worden aldaar in de streek tussen Meenen (N. 132) en Kortrijk (N 141) de vormen **fieflotter(e)** (resp. -oe-) - **fiefotter** - **fieflotter** door elkaar gebruikt.

Ook ten oosten van Antwerpen kwam vroeger deze naam voor : een collegeleerling uit Viersel (K 263) in de Kempen gaf **fieflodder** op en te Brasschaat (K 226) hoort men sporadisch **fladder** gebruiken, wel verkort uit \***fiefladder**, waarbij de volksetymologie aan fladderen dacht !

\* \* \*

**Vliegewouter** bezet de Dendervallei ten zuiden van Aalst (O 61). Reeds bij **KILIAAN** : **vlieghwouter**. Evenals in de oude naam **vijfwouter** werd het 1<sup>e</sup> lid van \***vivoudere** door de volksetymologie bij een bekend woord gebracht, in casu « vliegen », wat voor de hand lag voor de vlinder (2). De uitspraak is in heel het gebied eenvormig : **vliegewater** (soms heeft de a wel o-kleur).

Buiten dit gebied, aan de andere zijde van de bouterstreek, komt een verwante vorm voor op drie plaatsen ten Z. van Gent : Zwijnaarde (I 246) en Eeke (O 19), beide [**vli.wæ.ɫrə**] en Asper (O 86) : [**vli.wæ.ɫrə**] (3). Hier had misschien geen begripsassociatie met « vliegen » plaats ; te vgl. **fiflater** en **vlibouter** in deze streek.

**Vliegemouter** te Herzelee (O 133) staat helemaal alleen

(1) Ook opgegeven door DE BO en SCHUERMANS : **fiefouter**, **fiefoeter**.

(2) Vgl. de Elzasser vormen : **fiegfalter**, **fiegholder**, vervormingen van **fifalter** (*Wtb. Els. Mdaa.*). Vgl. ook de vorm **vlicheltère** bij **KILIAAN** (zie hierover § **fikketeer**).

(3) Dit is de vorm **vliewijter** bij SCHUERMANS.

tussen wouter- en bouter-gebied; ontstaan uit **vliegembouter** (1).

**Vlie(gen)bout(ere)**: deze naam ziet er in zijn vorm **vliegebouter** zo identisch uit met **vliegewouter** dat we wel aan eenvoudige afwisseling **v (w) > b** in het 2<sup>e</sup> lid moeten denken. Voor **v (w) — b** afwisseling zijn te vergelijken: mnl. **favele** (fabel); Kil. **snabel** (snavel); Aarschots **[fabriə]** (fr. *favoris* = bakkebaard), **[verbabere:rt]** (verbauwereerd), **[vlek]** (blik), **[labendəx]** (levendig), **[vlambək]** (fr. *blanc bec*), **[sæ:r:vəl]** of **[sæ:r:bəl]** (sabel), enz. Ook het *Schwäb. Wtb.* brengt de namen **Beifalter**, **Baufalter**, **Pfeifalter**, **Weifalter**, enz. terug tot mhd. **ffalter**.

Daar de **boter**-namen juist ten noorden van het **vliegebouter**-gebied voorkomen zou men misschien deze naam willen verklaren als een compromisvorm tussen **vliegewouter** + **boter**... De fonetische vormen van **vliegebouter** spreken echter de veronderstelling dat het 2<sup>e</sup> lid identisch zou zijn met **boter** beslist tegen (2). Slechts a posteriori is **-bouter** op een paar plaatsen misschien bij **boter** gebracht.

De naam **vlie(gen)bout(er)** (3) bezet de Scheldevallei ten zuiden van Gent en zuidelijk Oost-Vlaanderen tot aan de Dendervallei (waar **vliegewouter** heerst). Daarenboven werd een verwante vorm buiten dit gebied opgegeven voor Kaprijke (I 157), St. Joris-ten-Distel (I 184) en Knesselare (I 185).

Het 1<sup>e</sup> element is **vli(e)-** in het westen van het gebied (streek rond Oudenaarde, O 98), waar het aansluit bij **fli(e)flater**, **vli(e)flater** en var., met het 1<sup>e</sup> lid van welke naam dit **vli(e)-** blijkbaar identisch is; ook te Kaprijke **vli-**. Elders bewerkte de volksetymologie overal begrips-

(1) Met uitvallen der **b**, zoals **pemel** < **pempel**.

(2) Voor mogelijke invloed van **boter** op **vliegebouter** zie hoofdstuk 7.

(3) Zie ook TEIRLINCK, *Zuidoostvl. Idioticon*.

associatie met « vliegen ». In dit **vliegebout(er)** sloop dan overal, behalve te I 184, 185 en 249 (Heusden) epenthetische **m** binnen : **vliegembout(er)** (1), waaruit dan in het midden van het gebied en te I 184 (2) de intervocalische **g** weer verdween : **vliëmbout(er)** - **vlimbouter** (3).

Wat het tweede element betreft valt het gebied in twee delen : in een blok ten Z. W. van Gent (I 241) heerst het eenlettergrepige [bæ.t, bat, ba.t, ba.t, bɔ.t, bat, bæ.t, bot, bɔ.t, bɔ.t, bœt]; dit deel wordt begrensd ten O. en Z. door Merelbeke (O 22), Serskamp (O 41), Oordegen (O 43), St. Lievens-Houtem (O 47), Hillegem (O 129), Leeuwergem (O 132), Zottegem (O 117), St. Maria Laathem (O 108), Gavere (O 20), telkens inbegrepen. Ook Kaprijke heeft [-bɔ.t]; I 184 en 185 vormen een afzonderlijk gebied met [-bæʦə, -bæ.tə] (4).

Op de ooster- en zuiderrand van het tweede deel heersen tweelettergrepige vormen [bu.tər, bɔ.tər, bouter, ba.tər, ba.tər, bo.tər]; elders in dit gebied de drielettergrepige [bo.tərə, bæ.tərə, bautərə, buutərə], die dan weer samengetrokken worden tot [bæ.trə, bæ.trə, bo.trə, bɔ.trə, bouter].

Het is waarschijnlijk dat in dit tweede element van **vlie(gen)bout(er)** allerlei begripsassociaties gebeurd zijn als met **bout**, **bijt**, **bijter**, **boter**.

\* \* \*

**Vijvere** [vɛ.vərə] te Loochristi (I 203) is een samentrekking van mnl. **viveltere** > **viveltre** > **\*vivelre** > **vivere**,

(1) Vgl. **pimpel**, **pampilio** (zie hoofdstuk 1).

(2) Zie de vormen bij BLANCQUAERT en VANGASSEN, *Dialectatlas van Z.-O.-Vlaanderen*.

(3) Onder alle voorbehold vermelden we dat een correspondent uit Meerle (K 191) — dus ver weg! — schreef: « In de buurt heet de vlinder ook **vlim**! » Jammer genoeg localiseerde hij deze naam niet.

(4) Een corresp. schreef voor I 185: **vliebedde**, een ander **vliegebette**.

door intensifiëren van de klemtoon op 't eerste lid. Deze naam komt elders nog slechts voor als tweede lid van composita met **boter-** en **motte-** (zie de volgende hoofdst.) en in **zonnevijvere** te Zaffelare (I 204). Dit laatste is wel een verdere vervorming van een contaminatievorm \***zomervijver** op de grens van het **zomervogel**-gebied (1). De uitspraak van **zonnevijver** is *zu.nəvɛ.vərə*, van **zomervogel** in de omgeving (Wondelgem I 201 en Oostakker I 202) *zumərvøglə*.

**Vijver(e)** en zijn vervormingen als tweede lid van de composita met **boter-** en **motte-** bezet heel het Land van Waas tussen Gent en Antwerpen. Het overschrijdt nergens de Nederl. rijksgrens, en slechts eens de Schelde bij Dendermonde.

#### 4. — Flikketeer.

Dit is de naam die overheerst in de Antwerpse Kempen (zie kaart). In het noorden en het oosten moet hij blijkbaar terrein afstaan aan **vlinder** en in het westen is hij in hevigen strijd gewikkeld met **zomervogel**, Afgesneden van zijn eigen gebied staat **flikketeer** als alleenheerser te Zandhoven (K 258), naast **zomervogel** te Halle (Antw., K 255) en naast **pepel** te Grobbendonk (K 268). Verder werd het driemaal opgegeven in de onmiddellijke omgeving van Antwerpen, nl. te Wilrijk (K 250), waar het vrij algemeen gebruikt wordt, te Schoten (K 227) en te Merksem (K 243), gehucht Deuzeld (op deze beide plaatsen naast vele andere namen).

De uitspraak is gewoonlijk **flikketèèr**. Varianten zijn : **flikkentèèr** te Wilrijk (K 250) en Oostmalle (K 231).

**vlikketèèr** te Grobbendonk (K 268)  $\leq$  **flikketèèr**.

[**fli**ʔɛtɛ:r] te Arendonk (K 240).

(1) Zie **zonnevogel** bij § **zomervogel**.

**fikkelantier** te Rijkevorsel (K 210), **fiklantier** te Brecht (K 206).

**vliegellantier** te Meerle (K 191), Minderhout (K 193).

**fikkerantier** te Meer (K 192), Minderhout (K 193), Brecht (K 206), Rijkevorsel (K 210), Merksplas (K 212).

**fikkerjantier** te Hoogstraten (K 207) en Wortel (K 208).

**fikkerenteer** te Oostmalle (K 231).

**fikkerenti** te St. Lenaarts (K 209).

\* \* \*

Aan het tot stand komen van dit woord hebben blijkbaar verscheidene elementen meegewerkt. Het mnl. **vlieke** of **vleke** (ohd. flukhi, mhd. vlücke) betekent : de veren of slagpennen van een vogel. Het woord **fikketeer** nu betekent niet alleen vlinder, doch ook « stokje, aan een uiteinde scherp, aan het andere met twee henneveeren voorzien ; aardappel of zoo iets, met een pluim of slagpen er in » (CORNELISSEN en VERVLÏET). Het is dus wel waarschijnlijk dat het eerste lid van **fikketeer** met deze betekenis het mnl. **vlieke** is ! Dat echter het tweede lid « **teer** = boom » zou zijn, dat in de Kempen in composita voorkomt (elzenteer, hekelteer, klaterteer, kleppenteer) is voor dit « stokje » niet zeer waarschijnlijk.

Het eerste lid van mnl. **vivelttere** (vlinder) was bij vliegen gebracht, wat naast namen als **fiefouter**, **vliegewouter**, ook de naam **vlichelttere** (1) (= vlinder) bij KILIAAN verklaart. KIL. geeft ook de werkwoorden op : vlieghelen, vlichelen, fliggheren = volitare, concutere alas. Door fonetische nabuurschap werden dan het eerste lid van **vlichelttere** en **vlieke** bij elkaar gebracht, wat kan verklaren dat **vleke**, **vleken** bij KIL. (met de aanduiding : sax. sic.) de betekenis krijgt van vlinder en dat **fikketeer** de twee be-

(1) Vgl. hiermee de hgd. vlindernaam **fuchter** (*D. Wib.*).



tekenissen « van veren voorzien stokje » en « vlinder » in zich verenigt.

In tegenstelling met **vliegewouter**, **flif(1)ater** had hier de associatie met vliegen klemtoonverzwakking van de tweede lettergreep ten gevolge, zodat de uitgang **-tere** bijtoon bekielt. De vorm **vliegelantier** gaat terug op **\*vliegeltere**, het prototype waaruit KIL. **vlicheltere** ontstond; de uitgang **-antier** kan door analogie naar andere woorden met dien uitgang zijn ontstaan. Van **\*fikkelteer**, dat ook wel kan bestaan hebben rest nog een spoor in de vorm met dissimilatie **fikkerteer**, door SCHUERMANS opgegeven. We kunnen echter die vorm ook inschakelen in een ontwikkelingsgang: **vliegelantier** > **fikkelantier** (1) (met gemouilleerde l) > **fikkerjantier** > **fikkerantier** > **fikkerentier** / **teer** > **fikkerteer** en **fikkenteer** > **fikketeer**.

Te Someren (L 264) in N.-Nederl. komt een verwante vorm voor: **flippeteer** (SCHRIJNEN). Waarschijnlijk is ook in de streek van Antwerpen een dergelijke naam bekend geweest, daar de volksetymologie deze naam kon brengen bij **kleppenteer**, eigenlijk de naam van de vlierboom (2), door Lier (K 291) voor de vlinder opgegeven (3).

Ook de namen **flepper**, **flapper** in deze streek (4) kunnen op een oude naam **\*fleppenteer** wijzen (5).

## 5. — Snuffel.

Deze naam is nog zeer levend in een klein gebied in het noorden van Limburg. Bree (L 360) ligt er ongeveer midden

(1) Voor de inlautende k verwijzen we ter vergelijking naar **fikflodder(e)** op enkele plaatsen ten Z. van Brugge.

(2) Volgens SCHUERMANS; ook CORNELISSEN en VERVLLET. Wij vonden het in ons materiaal over de vlierboom niet opgegeven.

(3) Door SCHUERMANS ook vermeld voor Mechelen en Belg. Limburg.

(4) Zie hoofdstuk 12: **schoenlapper**, **pannelapper**.

(5) De meikever heet in de Kempen soms **meuldenteer**, **meulder-teer**, **meulterteer** ontstaan uit **meuleneer** (molenaar). Analogievorming naar de uitgang van **fikketeer**?

in. Van de 17 plaatsen, die de naam opgaven, vermeldden er 6 ook **vlinder** (4 langs de westelijke grens, een ten O. en Bree zelf). **Snuffel** staat dus nog betrekkelijk stevig in zijn gebied, doch aangezien dit zo klein is en langs twee kanten door vlinder bedreigd wordt, zal het wel niet lang meer stand houden (1). Van het Noordnederlands **snuffel**-gebied is geen steun in de rug te verwachten; hier zal **vlinder** waarschijnlijk reeds veel erger **snuffel** aangetast hebben.

Een weinig buiten dit gebied werd de naam ook opgegeven voor Neerpelt (L 312), gehucht Herent: hier is de uitspraak **snoffel** (2). Aan de noordelijke en oostelijke rand van het gebied heerst de uitspraak **snuffel**, nl. te Bocholt (L 317), Molenbeersel (L 319), Kinrooi (L 369) en Neeroeteren (L 388) (hier ook **sniffel**). Overal elders is de uitspraak **sniffel**, met ontronde vocaal (3). Te Neerglabbeek (L 367) sporadisch **sneffel**, gew. **sniffel**.

\* \* \*

Het lijkt ons onwaarschijnlijk dat de volksfantasie op een mooie dag de naam **snuffel** zo maar zou uitgevonden hebben: het verband tussen vlinder en snuffelen is hiertoe te weinig van-zelf-sprekend. De fonetische vorm van een andere vlindernaam moet aanleiding gegeven hebben aan de volksetymologie die naam bij « snuffelen » te brengen.

Met SCHRIJNEN (*o. c.* p. 33) delen we de mening dat **snuffel** verkort is uit het oudere **snuffeltêr**, dat wij echter nergens meer aantreffen. Als we nu **snuffelteer** vergelijken met **fikketeer**, **kleppenteer** en met de door SCHRIJNEN

(1) Ophoven (L 371), dat vroeger zeker tot het gebied behoorde, zegt nu **vlinder**, doch **snuffel** heeft er zich tot hiertoe sporadisch kunnen handhaven met de betekenis « mot ».

(2) Misschien invloed van **snoffel** = anjelier in die streek.

(3) Dit is nl. het Noordlimburgse ontrondingsgebied.

voor Someren (L 264) opgegeven vorm **flippetêr** moeten we wel in dezelfde richting de verklaring zoeken van al deze namen. **Flikketeer** hebben we via de tussenvorm **vlichelere** (bij KILIAAN) op mnl. **viveltere** doen teruggaan. We stelden hierboven afwisseling **w (v) — b** in de tweede lettergreep vast bij **vliegewouter — vliegebouter**. Indien we bij **viveltere** een oude vorm met **b** in de tweede syllabe veronderstellen, komen we van **\*vibeltere** > **\*vli-be(l)tere** na verdoffing der tweede syll. (cfr. **vlichelere**, **flikketeer** en dgl.) en na consonantenverscherping tot **flippeteer**.

Verscherping der tweede **v** van **viveltere** troffen we reeds aan; te vergel. zijn nog de vormen **KIL. vijfeltere** en bij **DIEFENBACH** (p. 279) **pfiffhalter**, **feyffalter**, **feylfalter**, **czwyfelder**, **czwiffhulder**. Met een vorm **\*viffeltere** staan we reeds dicht bij **sniffelteer**, doch de grote moeilijkheid blijft de anlaut **-sn**! De laatste twee voorbeelden uit **DIEFENBACH** hebben echter ook een sisklank aan 't woordbegin (1) en steunende op deze vormen kunnen we veronderstellen dat **sniffelteer** door de volksetymologie uit iets als **\*(t)swiffeltere** werd vervormd, tenzij ze niet gearzeld heeft voor de sprong **\*viffelteer** > **sniffelteer**.

In het ontrondende gebied had **sniffel** natuurlijk de waarde van **snuffel**.

## 6. — Vlinder.

Deze naam, die niet vóór **KILIAAN** voorkomt, zou dus een jonge formatie zijn. Het is natuurlijk mogelijk, zoals **FRANCK-VAN WIJK** veronderstelt, dat hij met hgd. **flindern** = fladderen (reeds mhd. **vervlindern**), samenhangt (2),

(1) Vgl. ook met **s**: **spannevogel** < **pannevogel** in Gelderland.

(2) Het Vlaamse **vlinderen** kan evengoed een denominatief w. w. zijn bij **vlinder** als **vlinder** verbaalabstr. van **vlinderen**, zoals **VERCOULLIE** veronderstelt. — **FR. V. W.** brengt hgd. **flinder** (**flinter**)

doch we hebben in de vorige hoofdstukken, bij DIEFENBACH en in de moderne Duitse (dialect)woordenboeken het ohd. *fffaltra* en de mnl. *viveltere* (a), *\*vivoudere*, aanleiding zien geven tot zo talrijke en dikwijls vrij zonderlinge vervormingen, dat we ons afvragen of ook *vlinder* niet behoort tot het talrijk kroost van deze oude namen. Een mogelijke ontwikkeling zou zijn : *vlicheltere* of *\*vliegeltere* > *\*vlichentere* of *\*vliegentere* (cfr. *flikkenteer*) > *\*vli'entere* > *\*vlintere* > *vlindere*. Voor de samen-trekking vgl. *vliegenbouter* > *vlimbouter*; voor de af-wisseling van de uitgang *ter/der*, vgl. *fliefloeter* — *fliefloeder* en cons. (1).

Een blik op de kaart toont duidelijk aan dat de naam *vlinder* overal in Zuid-Nederland een jonge indringer is (2); nergens bezet hij een groot « eigen gebied ». Trouwens de mededelingen van onze correspondenten laten hierover geen de minste twijfel bestaan.

Grote streken zijn nog helemaal van *vlinder-smetten* vrij, zo het *pepel-pimpel-piepel-gebied*, het *vliegewouter-en vliegebouter-gebied*. Grosso modo kan men zeggen dat in de zuidelijke helft van Zuid-Nederland, met uitzondering van West-Vlaanderen, *vlinder* zo goed als nooit voorkomt. In de noordelijke helft echter is de toestand heel anders!

*Vlinder* heeft zich reeds best ingeburgerd in het noorden van Limburg van aan de Maas bezuiden Maaseik (L 372)

= « dun metaalblaadje » bij *vlinder*. Dit is wel een ander woord! Wij kennen ook « een dunne *fidder* van een kleedje! »

(1) Natuurlijk is deze ontwikkeling een blote veronderstelling; allerlei bezwaren kunnen hiertegen aangevoerd worden. Het weinige echter wat tot hiertoe over de oorsprong van *vlinder* werd vooruitgezet brengt niet veel licht bij. W. DE VRIES deelt in *Tijds. T. en Lett.* een w. w. *vliddern* mee (Noordhorn) = rondlopen bijna zonder iets te doen.

(2) Misschien dus zullen de Noordnederlandse dialectische vormen meer licht werpen op het ontstaan van de naam *vlinder*.

tot Mol (K 276) en Desschel (K 275) in de Antwerpse Kempen. In dit oude **snuffel-** en **zomervogel-** (en **venijnvogelken-**?) gebied zijn er nog slechts + 1/3 van de gemeenten (alle met **snuffel**), waar **vlinder** niet naast de oudere naam gebruikt wordt. Op een aantal plaatsen heeft **vlinder** zelfs de oude benaming helemaal verdrongen; de volgende plaatsen gaven nog slechts vlinder op (1): Lommel (K 278), Achel (L 282), Hamont (L 286), St. Huibrechts-Lille (L 313), Overpelt (L 314), Kleine-Brogel (L 315), Peer (L 355), Kessenich (L 370) en Eelen (L 419).

In de meeste gemeenten in de prov. Antwerpen dicht bij de Nederl. rijksgrens komt **vlinder** voor naast een andere naam; hij werd alleen opgegeven voor Westwezel (K 204) en Zondereigen (K 212<sup>a</sup>). In Groot-Antwerpen heerst **vlinder** zo goed als oppermachtig (Antwerpen K 244 + Merksem K 243, Borgerhout K 246, Berchem K 248, Hoboken K 249; niet echter te Wilrijk K 250 en Deurne K 245). Van daar is hij over Borsbeek (K 252), Oude-God-Mortsel (K 251) en Boechout (K 282) in het **pepel-**gebied gedrongen tot Emblehem (K 290) en Lier (K 291). Stroomafwaarts van de Schelde heerst **vlinder** alleen te Doel (I 148) en Kalloo (I 151).

Een ander gebied dat zeer erg door **vlinder** is aangetast is de N. O. hoek van West-Vlaanderen tot Oostende. Hier ook zijn weinige gemeenten waar **vlinder** niet naast een andere naam staat. **Vlinder** alleen werd vermeld voor Knokke (H 2), Vlissegem (H 6), Nieuwmunster (H 7), Oostkerke (H 13), Damme (H 14), Stalhille (H 28), Houtave (H 29), Moerkerke (I 152). — Ook in het overige gedeelte van West-Vlaanderen verschijnt **vlinder** nog be-

(1) Het lijkt ons echter zeer goed mogelijk dat bij een nader onderzoek in die **vlinder-**gemeenten een oudere naam zou ontdekt worden, evenals het mogelijk is dat op die plaatsen, die uitsluitend **snuffel** opgaven, ook **vlinder** reeds sporadisch optreedt.

trekkelijk dikwijls (in meer dan 35 gemeenten) (1) naast een andere naam, vooral in het oosten : de streek van Tielt-Kortrijk, en in de Leievallei tot op de taalgrens. Nog twee gemeenten vermeldden alleen **vlinder** : Koolskamp (H 120) en Komen (N 129) (hier ook echter **papillon**).

In de rest van Zuid-Nederland werd **vlinder** naast andere namen opgegeven voor : Adegem (I 155), Sint-Laurens (I 156), Sint-Niklaas (I 175), Sint-Kruis-Winkel (I 197), Lokeren (I 208), Hingene (I 221), Bachte-Maria-Lerne (I 236), Zele (I 258), St. Amands-Puurs (I 266), Ramsdonk (K 324), Scheldewindeke (O 36), St. Lievens-Houtem (O 47), Opvelp (P 139), Zonhoven (Q 1), Moelingen (Q 199).

**Vlinder** alleen werd opgegeven voor Middelburg (I 126) (bij het Westvl. **vlinder**-gebied), Kluizen (I 196), Parijke (O 211).

In Zeeland werd **vlinder** voor de kleine helft van de plaatsen opgegeven naast een andere naam ; **vlinder** alleen te Vlissingen (I 83).

\* \* \*

In totaal zijn er bijna 100 gemeenten, die **vlinder** naast een andere naam opgaven en ruim 25 alleen **vlinder**.

Van die 100 gemeenten zijn er 25 waarvoor vermeld werd : « **vlinder** is de jonge vorm, — gebruikt door jongeren, — gebruikt door schooljongens » (2). Waar prof. BLANCQUAERT en drs. MEERTENS in Zeeland twee namen

(1) Zie echter noot 1, bl. 330.

(2) Slechts twee plaatsen vermeldden het tegenovergestelde : Desschel (K 275) : « **vlinder** ; bij de kinderen **fenijntvogeltje** » en St. Laurens (zie bl. 358).

Het volgende feitje toont duidelijk aan hoe erg **vlinder** de oude namen bedreigt. Voor Nieuwpoort (H 46) had men ons **boterschuite** opgegeven en een andere naam, die ons zeer verdacht leek en werkelijk ook vals bleek. Toen wij den bestuurder van de jongensschool om inlichtingen vroegen, deed deze zijn 50 leerlingen de naam van de **vlinder** op hun lei schrijven met het uitdrukkelijk verzoek te schrijven wat zij thuis zouden zeggen : 10 schreven **papillon**, 23 **vlinder** en nog slechts 17 **beuterschuite**.

aantreffen hebben ze bijna regelmatig **vlinder** als de jongere vorm opgetekend. Ook voor andere streken echter vermeldden onze correspondenten af en toe dit verschil, zodat we besluiten dat ook op die plaatsen, waarvoor onze corresp. twee of meer namen naast elkaar opgaven zonder commentaar, **vlinder** de jongere, ingedrongen vorm is.

Klaarblijkelijk is het langs de school dat **vlinder** op zoveel plaatsen in de volkstaal dringt. Voor Zeeland is het verschijnsel normaal. Ook in onze grensgemeenten vlak bij Noordnederlands gebied hebben we indringen van een jong « kultuurwoord » reeds vaak vastgesteld in onze vroegere dialectgeografische studiën, doch in het eigenlijke Zuid-Nederland bleek een kultuurwoord slechts sporadisch en zeer moeilijk in te burgeren. Nog nooit hebben we het verschijnsel op zulke uitgebreide schaal vastgesteld als nu voor **vlinder**.

In Noord-Limburg (+ oostel. Antwerpen) is **vlinder** aardig op weg om **snuffel**, **venijn(vogel)ken** en **zomervogel**, betrekkelijk kleine en zwakke gebieden, op te ruimen. Hier zowel als in de andere **vlinder**-plaatsen verderop langs de grens steunt **vlinder** op een stevige Noordnederlandse operatiebasis. Immers SCHRIJNEN geeft op zijn kaart alleen de oudere lagen aan; we moeten ons over die lagen een jonge **vlinder**-laag denken, min of meer dik en stevig ontwikkeld naar gelang de streken (minst ontwikkeld namelijk in het **pepel**-gebied) (1). SCHRIJNEN zegt immers: « Het valt natuurlijk niet te ontkennen dat het kultuurwoord **vlinder** met den dag meer terrein wint, dat school en boek hun gladstrijkend werk met groot gevolg verrichten, zoodat er in ons gebied wel geen plaatsje

(1) Wij ontvingen 8 inzendingen uit Nederl. Limburg: 3 met enkel **vlinder**: Neeritter (L 321), Roermond (L 329), Lutterade (Q 19); twee met **kapel**: Stevensweert (L 378), Maastricht (Q 95); **piepel** te Amby (Q 102), **pieper** te Heerlen (Q 113); **fiepmop** te Kerkrade (Q 121).

zal bestaan, waar naast de volksnaam niet ook de kultuur-naam wordt aangetroffen » (o. c. p. 33, 34).

Ook te Antwerpen en omgeving zal **vlinder** wel zijn bijval te danken hebben aan het feit dat hij hier geen krachtige tegenstrevers aantrof; de oudere namen waren er reeds door onderlinge strijd erg verzwakt.

Het zijn de talrijke Westvlaamse **vlinder**-plaatsen, die moeilijkst te verklaren zijn. Het is niet op enkele jaren dat **vlinder** zich in zulk groot gedeelte van de provincie, van noord tot zuid en van oost tot west zou kunnen verspreid hebben en we moeten dus wel aannemen dat **vlinder** hier reeds sinds geruime tijd inheems is (1).

\* \* \*

Op enkele plaatsen waar **vlinder** naast een andere naam binnengedrongen is, ontstond er betekenisdifferentiatie : Breedene (H 17) : **vlinder** (enkel de witte), de andere : **kapel, violetje**.

Geertsdijk (Wissekerke, I 47) [**vlinder**] (grootte vlindersoort, bij de jongeren), **uil** [yl] (kleine vlindersoort).

Ossenisse (I 115) **vlinder** (witte), **kapelle** (bonte).

Westdorpe (I 166) **vlindre** (witte), **schoenlapper** (bonte).

St. Joris-ten-Distel (I 184) **vlindre** (gekleurde), **vliegebette** (witte).

De uitspraak is overal **vlinder(e)**, **vlindre**, **vlender(e)**, **vlendre**, **vlènd(e)r(e)**. Afwijkingen te Zondereigen (K 212<sup>a</sup>) [**flendør**], en met sporen van vroegere mouillering : [**vlijndør**] te Antwerpen (K 244), **vlenner** (jonge vlinder) te Grootte-Brogel (L 356), **vlenner** te Peer (L 355).

(1) De vlierboom heet in bijna geheel West-Vlaanderen **vlinderboom**, **vliender**, **vliendre**. Waarschijnlijk heeft dit feit geen invloed gehad op de naam van het insect; beide woorden hebben er immers verschillend vocalisme : vlierboom = **vliender**; vlinder = **vlender** (e).



## 7. — Composita met boter-.

A. — Oostvlaamse groep :

a) **Botervijver(e)** (1) te Zeveneecken (I 205), Eksaarde (I 206), Kalken (I 252).

b) **Bottevijs(e)re** te Lokeren (I 208) en Destelbergen (I 243) is een compromisvorm tussen **botervijver** en **motte-vijver**.

Volksetymologische vervormingen van het tweede lid :

c) **Boterrijver** (2) te Kalken (I 252), Overmere (I 253) en Berlare (I 257).

d) **Boterdrijver(e)** te Zele (I 258) en Appels (I 261).

e) **Boterwif** (3) te Hamme (I 213).

Met nieuw tweede lid :

f) **Botersnep(pe)** (4) te De Klinge (I 145), Moerbeke (I 170) en Stekene (I 171).

g) **Botervlindre** te Koewacht (I 168) voor de gelen (de andere heten **vlindre**).

h) **boterkapelle** in Zeeuws-Vlaanderen : Terneuzen (I 112), Hoek (I 137), Zaamslag (I 138), Aksel (I 140); ook op Walcheren (dat als een verre schakel vormt met het Westvlaamse gebied) : Zoutelande (I 59), Grijpkerke (I 65<sup>a</sup>), Veere (I 66).

**Botervlieg** (KILIAAN en JUNIUS NOMENCL. **botervlieghe**) hebben we niet aangetroffen. SCHUERMANS i. v. **vliegebouter** zegt : « De vlinder heet ook **botervlieg**... » In *Bijv.* bepaalt hij nader : « ... hier en daar in Oost-Vlaanderen ». Dezelfde schrijver citeert ook **botervogel** voor Gent, dat we evenmin aantreffen.

(1) **Vijver** < mnl. **viveltere**, zie hoofdstuk 3 en vgl. ook **motte-vijver**.

(2) Ook bij SCHUERMANS.

(3) Ook bij SCHUERMANS en in *Loquela* (voor bonte vlinder).

(4) Dit **sneep** is ons niet duidelijk. Misschien slechts een toevallige vogelnaam, ingegeven door het naburige (**zomer**)**vogel**, of ontstaan uit **botervogel**.

B. — Westvlaamse groep :

a) **Boterschuite** (1) (gew. uitspraak : **butterschute**) te Oostende (H 16), Nieuwpoort (H 46), Abeele (grens) bij Poperinge (N 67), Vlamertinge (2) (N 68), Kimmel (N 117), Voormezele (3) (N 120), Meesen (N 126).

b) **Schuite** te Breedene (H 17), voor witte vlinder ( $\lesseqgtr$  **vlinder**).

c) **Boterschijte** (1) (KIL. **boter-schete**, **boter-schijte**, **boter-schiete**) (4) te Oostende (H 16), Watou (N 63) [**baterfite**], Zillebeke (N 75) en in Frans-Vlaanderen : Zegerskapel (N 51) [**baterfite**], Kassel (N 97) (id.), Steenvoorde (N 104) [**baeterfite**].

d) **Boterschijter** te Reningelst (N 114), Loker (N 116), Dranoeter (N 118) en Nieuwkerke (N 163) (hier ook : **schijteboter**).

De actuele vormen van het tweede element **schuite** en **schijte** wijzen er op dat we hier te doen hebben met volksetymologische aanpassingen van een ouder, niet meer begrepen woord (5). Wat zou anders **schuite** in een vlindernaam komen doen? (6) Of is **schijte** primair (7) en **schuite** hiervan een « deftig » bedoelde vervorming?

\* \* \*

(1) Ook bij DE Bo.

(2) Meer bepaald voor vlinders met schitterende kleuren, b. v. de pauwoog.

(3) Enkel voor het koolwitje, de andere : **vlinder**.

(4) Ook bij CHOMEL 3913 b : « De vlinders werden in Vlaanderen **boterschijte** geheten. »

(5) In het *Dt. Wtb.* i. v. **feifalter** komt een voorbeeld voor met **butterschützen**, waarvan het tweede lid misschien hierbij hoort.

(6) Volledigheidshalve weze hier aangestipt dat in Holl. Limburg op een drietal plaatsen de naam **kog** voorkomt, waarbij SCHRIJNEN (o. c., p. 32) aan mnl. **cogge** (= breed schip) denkt en wijst op **zeilvlinder** (*papilio podalirius*).

(7) Hiervoor pleiten de Hessische vorm : **raupenscheiszer** (*Dt. Wtb.* i. v. **schmetterling**), **rupenschiter** te Hamburg (*Korrespondenzblatt...*) en **roepschijeter** in Holl. Limb. (SCHRIJNEN, o. c., p. 35).

## En boter?

Moesten we enkel de Vlaamse met **boter** samengestelde vlindernamen kennen, we zouden dit **boter** eenvoudig door volksetymologie uit **-bouter** (in **vliegebouter**) doen stammen (1). Immers de uitspraak van deze twee woorden ligt niet zo ver van elkaar dat de volksetymologie zou aarzelen een onbegrepen **bouter** tot **boter** te vervormen. De buitenlandse **boter**-namen echter (2) (Hoogduitse en Engelse), waarvoor we deze verklaring niet kunnen inroepen, maken deze verklaring wel niet onmogelijk wat ónze namen betreft, doch pleiten er voor dat deze ook, vooral de Westvlaamse die met de Engelse **butter**-namen zullen samenhangen, oorspronkelijk zijn.

Om de **boter**-namen van de vlinder te verklaren heeft men, steunend op **boterschijte**, aan de kleur van de uitwerpselen gedacht. Verder heeft men gewezen op Duitse namen als **butterhexe**, **boterlicker**, **molkendieb** en Gron. **botterheks**, die op het volksgeloof doelen dat heksen, onder de gedaante van vlinders, **boter** en melk stelen (3). Daar we aan de volksfantasie bij de naamgeving geen al te grote rol toekennen, zullen we voorlopig maar blijven geloven dat de **boter**-namen eerst aan de gele vlindersoorten gegeven werden en later door uitbreiding op alle vlinders konden toegepast worden (4). Trouwens veruit het grootste aantal van de **boter**-namen zijn eenvoudige composita : **boter** + **vlinder**, **vijver** (= vlinder), **kapel**, **vlieg**, **vogel**

(1) Hieraan had trouwens ook reeds SCHUERMANS gedacht (i. v. **vliegebout[er]**).

(2) Zoals **bottervoghel** uit DIEFENBACH (vóór 1417); hgd. **buttervogel**, **butterfliege**; eng. **butter-fly** < ags. **butterfleoge**.

(3) Zie *Wdb. Ned. Taal* i. v. **botervlieg** en *Dt. Wtb.* i. v. **butterfliege** en vooral i. v. **schmetterling**, waar vele namen uit het ndd. en mdd. geciteerd worden om deze mening te staven.

(4) Te Lübeck komt een **ketelböter** voor, dat besproken wordt in *Korrespondenzblatt des Vereins für Ndd. Sprachf.*, X, 1, p. 14, doch waar men er ook geen touw weet aan vast te knopen. Het is wel een product van de volksetymologie.

of vervormingen hiervan, wat niet op scheppingen van de volksfantasie wijst, doch veeleer op een nadere soort- of kleuraanduiding (1), welke nadere bepaling echter later gemakkelijk weer verdween. Hoe moeilijk de verschillende vlindernamen uit elkaar gehouden worden bewijzen onze gevens voor Hamme (I 213) : één corresp. gaf enkel **mermot** op ; een tweede: **merremot** (wit) — **boterwijnf** (gekleurd) ; prof. BLANCQUAERT tekende op : **boterwijnf** — **merremot** (speciaal soort gele vlinder) ! Toch moest de **boter**-naam juist uitnodigen tot toepassing op de gele soorten ! De volkstaal echter, die wel eens bevliegingen van « drang naar het logische » krijgt, heeft dikwijls ook maling aan diezelfde logica.

\* \* \*

De Oostvlaamse en Zeeuwse **boter**-namen, met uitsluiting van Walcheren, liggen binnen een gebied dat we grosso modo kunnen begrenzen door een lijn Gent (I 241), Dendermonde (I 262), St. Niklaas (I 175), De Klinge (I 145), Terneuzen (I 112). Het is wel opmerkenswaardig dat het juist ten noorden ligt van het **vlie(ge)bout(er)**-gebied. Houden we nu rekening met het feit dat links en rechts van **vliegebouter** verwante namen liggen met **w** (**vliegewouter**) en **v** > **f** (**vlifloeter**, **fiflodder**, **fifoeter** en cons.) dan krijgen we wel de indruk dat de vorm met **b** zich enkel in latere tijden heeft ontwikkeld of terrein gewonnen, zodat hij als een soort van wig dreef in een gebied met **w-v-f** (2). Alhoewel het ons onwaarschijnlijk lijkt wegens de fonetische vormen dat het tweede lid van **vliegebouter** eenvoudig **boter** zijn zou (2), kunnen we wel

(1) Vooral de opgave van Koewacht (I 168) is hier van belang : **botervlinder** : de gele ; **vlinder** : de andere.

(2) Vooral van belang zijn hier de twee plaatsen Zwijnaarde (I 246) en Eeke (O 19) met **vliwouter**, die door de **bouter**-streek van hun eigen **vliegewouter**-gebied afgesneden zijn.

(3) Zie **vliegebouter** in hoofdstuk 3.

aanemen dat bij het verspreide van die vorm met **b** de noordelijke **boter**-namen enige onrechtstreekse hulp hebben verleend.

Het is wel treffend dat **vliegebouter** en de **boter**-namen samen een gebied vormen als een verticale strook van de beneden-Schelde tot op de taalgrens, doch we herhalen dat, *als* er identiteit is tussen **bouter** en **boter**, alles schijnt te pleiten voor een ontwikkeling **boter** uit **bouter** en niet vice-versa.

In West-Vlaanderen is **boterschijsje**, **-schuise** waarschijnlijk achteruitgegaan. De twee plaatsen op de kust : Oostende en Nieuwpoort zijn wel relictten van een groter gebied. Ook in het zuiden is de naam aan het verdwijnen. Vlamertinge (N 68) vermeldde bij **boterschuise** : « nog slechts oude mensen ». Frans-Vlaanderen zegt grotendels **boterschijsje**, doch in het noorden schijnt **uil**, **uiltje** voor te komen. Bij gebrek aan gegevens konden we de grens van het **boterschijsje**-gebied hier slechts bij benadering vastleggen.

## 8. — Zomervogel.

Dit is een voor de hand liggende, ook in andere Germaanse landen bekende, en dus oude benaming voor de vlinder ; hgd. **sommervogel**, Noors **sommerfugl**. — Ook bij KIL. **somervoghel**, doch niet in het *Mnl. Woordenb.* noch bij DIEFENBACH.

A. — Oostvlaamse groep :

Zomervogel is de algemeen-gebruikelijke naam in het N. W. van de prov. Oost-Vlaanderen : de oostel. grens is een lijn Gent (I 241) — Wachtebeke (I 169), de zuidelijke de lijn Gent-Brugge (H 36) (1), de noordelijke de Nederl.

(1) Kwam het gebied vroeger zuidelijker? Het bevreemdt ons dat het *Zovl. Idiot.* ook **zomerveugele** vermeldt.

rijks grens. Slechts op twee plaatsen overschrijdt **zomervogel** even de rijks grens : in 't W. te Aardenburg (I 125) (1) en in 't O. te Zuiddorpe (I 167). In dit gebied te St. Laurens (I 156) wordt **zomervogel** slechts in de kindertaal gebruikt (oudere mensen : **vlinder**).

In heel dit gebied is de uitspraak **zomerveug(e)le**, doch de intervocalische **g** verdwijnt wel eens, zodat de uitspraak **zomerveule** wordt.

Te Oostwinkel (I 189) ontstond naast **zomervogel** de compromisvorm **zomervliegere** (**vliegebout** in de buurt te I 184 en I 185).

Buiten dit grote gebied werd **zomervogel** opgegeven door 4 plaatsen dicht bij Aalst-Dendermonde, op de grens van het **pepel-, botervijver- en vliegebouter-**gebied, nl. te Wichelen (I 256<sup>a</sup>), Schoonaarde (I 261<sup>a</sup>), Impe (O 45) en Mere (O 56) (2).

B. — Antwerpse groep :

**Zomervogel** (3) heerst in een aaneengesloten gebied met meer dan twintig gemeenten ten O. van Antwerpen ; we kunnen dit gebied begrenzen door een lijn van Brecht (K 206) over Poederlee (K 270) en Broechem (K 262) naar Hoevenen (K 222). In het oosten van dit gebied strijdt **zomervogel** met **fikketeer, flickerantier** ; in het noordwesten, waar de naam nog slechts zeer zwak staat, met een aantal andere benamingen.

Op de zuid-oost. grens van het **fikketeer-**gebied verschijnt **zomervogel** opnieuw in een smalle strook van 4 gemeenten : van Vorst (K 352) over Meerhout (K 312) (ook op het gehucht Zittaart) en Olmen (K 313) tot Balen

(1) Opgegeven met de beperking : enkel gebruikt door rooms-katholieken !

(2) De Bo vermeldt, wonder genoeg, **zomervogel** slechts voor Aalst, waar het grote gebied tot Brugge reikt.

(3) Ook bij CORNELISSEN en VERVLIIET. Bij SCHUERMANS vermeld voor Antwerpen, Aalst (en elders !)

(K 277). Het is duidelijk dat dit een zuidelijke uitloper is van het grote gebied in Noord-Nederland dat over een breedte van  $\pm 50$  Km. tegen onze rijksgrens aansluit. De naam **vlinder** in onze grensgemeenten, vlak tegenover dit gebied, heeft blijkbaar aldaar het oude **zomervogel** vervangen en aldus de zuidelijke uitloper van het grote gebied afgesneden. Het lijkt ons niet onmogelijk dat ook met het grotere gebied bij Antwerpen vroeger verbinding bestond.

Te Meerhout (K 312) en Balen (K 277) wordt naast **zomervogel** ook, doch minder, **zonnevogel** gebruikt, (vgl. **zonnevijver**).

\* \* \*

**Vijgeling** te Dendermonde (I 262) [**vʉ:ægəliŋk**] en te Grembergen (I 259) [**væ.gəliŋk**] ziet er uit als een compromisvorm tussen **vijver** (variante : **vijger**, bl. 360) in het noorden en (**zomer**)**vogel** in het zuiden. Voor de uitgang vgl. **pepeling**, **piepeling**.

**Zomerpetiet** te St. Pieters Lille (K 266) en **zomerpietje** te Oosterloo (onder Geel K 307) zijn te vergelijken met **pitvogel** (zie hierboven). Het tweede lid van **zomervogel** werd hier, misschien onder invloed van **pepel-pimpel**, vervangen door een woord dat ook wel vogel(tje) aanduidt. (Vgl. bij Joos : **pietvogel** : vogel in de kindertaal.)

## 9. — Motte en composita.

**Motte** is de gewone naam van de vlinder te Brugge (H 36) (1) en in alle voorsteden, St. Andries (H 35) en Assebroek (H 40) inbegrepen ; in het oosten reikt **motte** zelfs tot Sijssele (L 41), waar het sporadisch naast **zomervogel** voorkomt.

(1) Ook bij SCHUERMANS.

**Motte** ook te Blankenberge (H 3)  $\leq$  vlinder.

**Mot** te Berendrecht (I 120) (1).

**Mottevijver** in het grootste gedeelte van het Land van Waas : een 20 tal gemeenten vormen er een gebied dat we kunnen afbakenen door een lijn van Antwerpen naar Verrebroek (I 150), Kemzeke (I 172), Sinaai (I 209), Tielrode (I 214) en de Schelde. Buiten dit gebied komt mottevijver nog voor te Laarne (I 251) en Beervelde (I 251<sup>a</sup>); deze zuid-westelijke uitloper is aan het grote gebied verbonden door Lokeren (I 208), waar **mottevijver** naast **vlinder** en **bottevijver** staat.

Te Verrebroek (I 150) wordt **mottevijver** slechts gebruikt voor « een bepaalde dikke, witte motvlinder », de andere : **schoenlapper**.

Uitspraak **mottevijvere** in de meest westel. gemeenten tot aan de gewone apocope-lijn, verder **mottevijver**.

**Motterijver** te Vrasene (I 177) (zeldzaam, gew. -vijver).

**Mottendrijver** te Steendorp (I 216).

**Mottewrijver** te Rupelmonde (I 218).

Een corresp. hoorde van Waaslanders **mottevager** (d. w. z. **mottevijver**), doch hij gaf geen aanduiding van plaats (2).

\* \* \*

Te Brugge en op een paar andere plaatsen werd dus de naam van de nachtvlinder ook toegepast op de dagvlinder : eenvoudige verruiming van betekenis (3). Ook in Duitsland en Engeland is hetzelfde gebeurd.

**Mottevijver** echter is een ander geval. In deze streek was mnl. **viveltere** verzwakt tot **vijver(e)** (zie hoofdstuk 3),

(1) Volgens de opname van prof. BLANQUAERT aldaar de algemene naam. Een collegeleerling uit Berendrecht gaf **schoenlapper**, **panlapper**, **palper**, **flapper** en **vlammer** op, doch niet **mot**.

(2) **Mottevijver** = avondvlinder, **mot** te Kalloo (I 151) (zie hieronder).

(3) De Bo : **Motte** te Brugge = dag- én nachtvlinder.



dat minder geschikt leek als vlindernaam, vooral daar het aanleiding gaf tot verwarring met vijver (étang). Het zocht dan versterking door vorming van composita, waarin het als tweede lid optrad; zo ontstonden dan **botervijver**, **zonnevijver** en **mottevijver** (1). In die streek kon dus **mot(te)** behouden blijven met de betekenis nachtvlinder (2). Nu de naam **vlinder** echter ook in dat gebied begint binnen te dringen, lijkt het waarschijnlijk dat **mottevijver**, dank zij zijn eerste element, nachtvlinder zal gaan betekenen. Reeds tekende prof. BLANCQUAERT te Kalloo (I 151) op : « **vlinder** ; — avondvlinder : **mottevijver** of **mot**. »

\* \* \*

**Marmot** [uitspr. *mæremot*] te Beveren-Waas (I 178), Waasmunster (I 212) en Hamme (I 213) (3).

Deze naam en de opname **mot** te Berendrecht (I 120) wijzen er op dat ook in deze streek de verruiming van betekenis : « **mot** = dag- én nachtvlinder » op sommige plaatsen gebeurd is. Hier zorgde de volksetymologie (of liever volksfantasie) echter, door **mot** = dagvlinder bij **marmot** te brengen (de naam was wel bekend, doch niet het diertje, zodat dit zonder gevaar voor verwarring kon geschieden !) voor voldoende differentiatie, zodat **mot** met de oude betekenis « nachtvlinder » kon behouden blijven.

## 10. — Uil.

Deze naam bezet twee gebieden :

A. — De grote westelijke helft van West-Vlaanderen (4) :

(1) Ook **motvogel** bestaat voor vlinder (*Wdb. Ned. Taal*). Dus wel in Noord-Nederland.

(2) Zie JOOS, *Waasch Idioticon*.

(3) Hier echter is er strijd met **boterwif** en neiging tot betekenis-differentiatie : zie hs. 7, bl. 353.

(4) Met waarschijnlijk het noordelijk deel van Frans-Vlaanderen.

de meest oostelijke plaatsen met **uil** vormen ongeveer een verticale lijn even ten O. van Roeselare (N 38), nl. Uitkerke (H 5), Zuienkerke (H 8), Varsenare (H 34), Veldegem (H 67), Lichtervelde (H 117), Oekene (N 40), Moorseele (N 87). In al deze plaatsen aan de oostelijke grens van het **uil**-gebied (behalve H 34 en 67) staan andere namen naast **uil**. In de Z. W. hoek van West-Vl. is er een klein gebied waar **uil** niet voorkomt, wel **boterschijsje**, **-schuite**.

Buiten dit gebied werd **uil** slechts eenmaal opgegeven, nl. door een normalist voor Avelgem (O 187), naast 3 andere namen. Dr. PÉÉ tekende hier echter alleen **fijfoutere** op.

B. — Noord- en Zuid-Beveland : In dit Zeeuwse gebied heerst **uil** bijna oppermachtig. Slechts **vlinder** komt hem hier in de laatste tijd het terrein betwisten. Ook de meest oostelijke gemeente op Walcheren : Arnemuiden (I 85) heeft **uil** met de algemeene betekenis « vlinder ».

\* \* \*

In West-Vlaanderen komt zeer dikwijls het woord in de diminutiefvorm voor : **ullige**, **ulligie**, **ulleje**, **ulje**, **ulletje**, **ulleke**. Anders **ul**, **uul**. Te Roeselare **uwle**, **uwel(e)**. In Zeeland altijd **ul**.

Af en toe wordt het woord wel eens opgevat als **nuil**, met prothesis van de slot-*n* van het Man. lidw., blijkens de spellingen : [nyl, nə nyl, æ nylətʃə], e **nuulje**.

Het is duidelijk dat deze naam eerst aan de nachtvlinder gegeven werd : overgang van de naam van de nachtvogel op het nachtinsect ligt voor de hand. De betekenis **uil** = uitsluitend nachtvlinder, is trouwens nog zeer gewoon ; op Walcheren b. v., waar (**boter**)**kapel** en **vlinder** voorkomen, tekenden BLANCQUAERT en MEERTENS bijna overal

Hierover hebben we echter geen stellige gegevens, slechts een paar vage aanduidingen ; b. v. Beveren a/d Yzer (N 16) schreef : « uul, uultje, ook over de Franse grens ».

[yl] op met de betekenis « avondvlinder, nachtvlinder » (behalve te I 85). Wij vernamen eveneens uit Meetkerke (H 30), Voormezele (N 120), Wervik (N 130), Meenen (N 132) en Wevelgem (N 139) dat **uil** er nachtvlinder betekent.

Evenals **mot** werd **uil** dan later door begripsverruiming ook op dagvlinders toegepast : aldus te Kattendijk (I 71) en Arnemuiden (I 85), waar **uil** dag- én nachtvlinder betekent. Ook te Zarren (H 113) gebruikt men **uil** vooral voor nacht-, doch ook voor dagvlinder (1).

Toen **uil** het algemeen woord voor vlinder geworden was, kon dan weer differentiatie plaats grijpen door de nachtvlinder **nachtuil** te noemen, wat te Heinkenszand (I 87) het geval is, of hem **motte** te (blijven) heten, zo o. a. te Houthulst (N 28<sup>a</sup>) en Zandvoorde (N 122), waar **uil** « dagvlinder » en **motte** « nachtvlinder » is, of nog hem met het compositum **motuil** te betitelen, zoals te Breedene (H 17). Hier is echter **uletje** voor dagvlinder nog slechts bewaard in de kindertaal ; **uil** heeft er plaats gemaakt voor **vlinder**.

**Uileke** kreeg een beperkte, nl. werkelijk diminutieve betekenis « kleine vlinder » te Hollebeke (N 121) ; de naam **vlinder** is er reeds helemaal ingeburgerd.

**Papuil** wordt gebruikt voor een dikke vlinder te Poelkapelle (N 131) (**papuul**) en Roeselare (N 38) (**papuwele**). Hier is wel geen invloed van fr. papillon, doch het ndl. **pap** = dik, zoals in Zuidnederl. : 'ne papzak = een dik man.

(1) Hier hebben we trouwens het getuigenis van DE Bo : « *Uil...* wordt gebruikt voor vlinder in 't algemeen, hetzij dagvlinder, avondvlinder of nachtvlinder. — Ook wel gebruikt voor speciale soorten van vlinders, vooral avondvlinders. » — DE Bo zelf ziet in **uil** bijzonder de betekenis nachtvlinder, blijkens de opgave bij « **Mot, motte** V. = Nachtvlinder, uiltje, fr. phalène ».

## 11. — Kapel.

**Kapelle** is de overheersende naam (meestal echter als **boterkapelle**) op Walcheren (ook **kapel(le)tje**), behalve het zuid-oosten, en in Zeeuws-Vlaanderen. Hier betwist hij het terrein aan **schoenlapper** in het oosten, doch elders heerst hij onbeperkt (ten O. van de Braakman gewoonlijk in de vorm **boterkapelle**) en moet er slechts het opkomende **vlinder** naast zich dulden. Het is wel zeer opvallend dat ongeveer 50 Km. ver de rijksgrens Nederland-België zeer juist de grens vormt van het **kapel**-gebied.

Ten O. van de Schelde komt **kapel** echter wel op Belgisch gebied : **kapelleke** werd opgegeven voor Zandvliet (I 119), Lillo (I 149), Esschen (K 188\*); Kalmthout (K 201), Loenhout (K 205), Oorderen (K 223), Eekeren (K 225), Merksem (K 243), gehucht Deuzeld.

Ook voor het oosten vlak buiten onze rijksgrens tekenen we weer **kapel** op te Maastricht (Q 95) [**kəpəl**] en te Stevensweert (L 378). Dit feit, evenals het samenvallen van de rijksgrens met de grens van het Zeeuws-Vlaams **kapel**-gebied wekt bij ons de overtuiging dat **kapel** vroeger, vóór **vlinder**, de rol van kultuurwoord gespeeld heeft (1) en dat het als zodanig op Noordnederlands gebied grote bekendheid kon verwerven (2).

Moeten we ook aan vroegere kultuurinvloed denken om de aanwezigheid van **kapel** in de twee steden van de Z. W. hoek van West-Vlaanderen te verklaren? Ieper (N 72) geeft **kapel** op voor de witte vlinder en Poperinge (N 67) heet een vlinder nog meestal **hellekapelle** (3). Dit laatste is wel een uiting van bewuste volkshumor op rijm en met

(1) Dit is trouwens ook de mening van SCHRIJNEN, o. c., p. 32.

(2) Zie in *Wdb. Ned. Taal* niet minder dan 18 composita met **kapel**.

(3) Vermeld door DE Bo en SCHUERMANS.

gewilde tegenstelling « helle » tegenover « kapelle » dat aan hemel en God doet denken ! Deze twee plaatsn zijn slechts door één verre en zwakke schakel verbonden aan het Zeeuwse kapel-gebied : Breedene (H 17) noemt kapel « de grote, bontgekleurde vlinders met hoekige vleugels ».

Het compositum **kapellevogel** troffen we niet aan, evenmin als **pellevogel** of **pennevogel** (1). Deze 3 composita komen wel voor in SCHRIJNEN's gebied (2).

\* \* \*

Hoe komt de vlinder aan de naam **kapel**? **VERCOULLIE** (*Etym. Wdb.*) verklaart het woord identisch met **kapel** (= fr. chapelle) en wijst op fr. papillon en pavillon, die beide het lat. papilio(nem) zijn. Dit is niet erg duidelijk ! De vlindernaam **papilio(nem)** werd door de Romeinen ook op een tent toegepast (vorm, kleur, uitzicht van verre?) doch hier is **kapel** (= vlinder) wel secundair. Vergeten we trouwens niet dat mlat. **capella(m)**, dimin. van **cappa**, eerst manteltje betekende (vgl. **chape**, dimin. **chapelle**) en **kapel** (= vlinder) reeds oud is.

**SCHRIJNEN** (o. c. p. 29-30) acht **kapel** ontstaan uit **kapellevogel** (3), waarin **kapelle** de oude betekenis « manteltje » heeft en **kapellevogel** is dus « mantelvogel ». Deze hypothese vindt steun in de vlindernamen **pellaryn** en **pellarynvogel** bij **KILIAAN** (flandr.) (4). Ook in het eerste lid van **pelle(n)vogel**, dat anderen een verkorting uit **kapelle-**

(1) Wel hebben we **pannevogel** (zie volgend hs.).

(2) **KIL.** heeft **kapel**, **pellevoghel**, **pennevoghel**; **TEUTH.** **capelle**, **pennenvogel**; **DIEF.** **coppel**, **capeltken**, **kappelken**.

(3) Het *Mnl Wdb.* acht het zeker dat **capellenvogel** ook voorkomt met de betekenis vlinder, terwijl het *Wdb. Ned. Taal* meent dat tot hertoe **capellenvogel** niet als woord noch mnl. noch later voor vlinder werd aangewezen.

(4) Deze namen kunnen echter door volksetymologie uit **pelle(n)-vogel** ontstaan zijn.

vogel heten, wil SCHRIJNEN een gelijkaardige voorstelling zien, nl. het lat. **palliolum**, dimin. van **pallium** = mantel. Ook de Noordnederl. benaming **rouwmantel** voor de Vanessa Antiope steunt SCHRIJNEN's hypothese. Het is best mogelijk dat deze voorstelling der feiten juist is; we kunnen er slechts één bezwaar tegen aanvoeren, nl. de grote rol toegerekend aan de volksfantasie (1).

Zonder ons op glad ijs te wagen, willen we er toch op wijzen dat **pellevogel** niet noodzakelijk uit **kapellevogel** moet verkort zijn; immers **kapellevogel** kan even goed door de volksetymologie uit **pellevogel** verlengd zijn toen **pelle** voor het volk betekenisloos (geworden?) was (cfr. **marmot** uit **motte**) (2). Kan dit **pelle** geen verkorting of samentrekking zijn uit **pepel(e)**, toen dit woord in een streek waar de vlinder vooral met **-vogel** samengestelde namen droeg (3) ook met **-vogel** een compositum ging vormen? (4) Vgl. **piepevogel** in hs. 1.

(1) We sluiten deze niet helemaal uit, doch we menen dat de fonetische vorm van een oudere vlindernaam aanleiding moet gegeven hebben tot het brengen van vlinder bij « mantel ». Het toepassen van een vlindernaam op b. v. een kledingstuk dat naar een naam zoekt (als een breed uitslaande mantel b. v.) zouden we door volksfantasie alleen wel durven verklaren, doch op een reeds bekend insect een nieuwe naam toepassen, ontleend aan de kleerkast, zonder dat de naam van het insect daartoe uitnodigt, ligt niet in de gewone lijn van de taalevolutie.

(2) We kunnen ons dit gebeuren aldus voorstellen: **Pellevogel** zocht steun voor zijn onduidelijk eerste lid, de volksetymologie maakte er **pellarynvogel** van, later verkort tot **pellaryn**. Daar nu **kapelle** een synoniem was van **pellaryn**, was dit een aanleiding om **pellevogel** ook tot **kapellevogel** te verlengen. — Of heeft **pellaryn** eenvoudig naast zich het synoniem **kapelle** als vlindernaam doen ontstaan? We wijzen op **pisbloem** (= paardenbloem) dat automatisch **zeikbloem** te voorschijn riep; naast O. L. H. **beestje** ontstond O. L. V. **beestje** en **hemelbeestje**; het O. L. V. **hemdje** (= winde) bracht het O. L. V. **rokje**, de **snotneus** (*dianthus plumarius*) de **snuifneus**; de meikever bracht het van **preekheer**, **capucien**, **pater**, **paster**, **onderpaster** tot **kapelaan**.

(3) Cfr. SCHRIJNEN, *o. c.*, p. 29.

(4) Op deze mogelijkheid werd onze aandacht gevestigd door de namen **vulo**, **vola**, die we in de *Atlas Ling. de la France* op de pa-

## 12. — De groep schoenlapper, panlapper, cons.

**Schoenlapper** komt voor in 4 streken :

a) Te Ieper (N 72) (ook in *Loquela*), Wervik (N 130), Meenen (N 132) en Moorsele (N 87) (hier is het de meest gebruikte naam). Ook voor Kortrijk (N 141) werd de naam eenmaal opgegeven, (inwijkelingen uit Meenen?)

b) In de N. O. hoek van West-Vlaanderen tekenden we voor 8 gemeenten **schoelapper** op.

c) Een groter gebied aan de beneden-Schelde : op de linkeroever komt de naam voor in 2 Oostvl. en 4 Zeeuwsvl. gemeenten (3 × **schoenlapper**, 3 × **schoelapper**) met een uitloper te Westdorpe (I 166) ; op de rechter Scheldeoever in het Antwerpse menggebied werd de naam 8 maal opgegeven.

d) In Groot-Gent is het de overwegende naam : Gent (I 241), Ledeberg (I 247) en Gentbrugge (I 248). Gewoonlijk **schoenlapper**, zelden **schoelapper** (Ledeberg).

Slechts voor 5 plaatsen werd **schoe(n)lapper** alleen opgegeven : Wenduine (H 4), Westkapelle (H 11), Meetkerke (H 30), Lapschure (I 124), Kieldrecht (I 147) ; overal elders moet hij een of meer andere namen naast zich dulden.

Betekenisverschil werd vermeld voor :

Ieper (N 72) : **kapel** (witte vlinder) — **schoenlapper** (bruine vl.).

Heist (H 1) : **vlendere** ; **schoelapper** (witte met zwarte vlekken).

**pillon-** kaart aantreffen resp. in Haute-Saône op punt 36 en in Meurthe-et-Moselle op punt 160 (in Zwitserland ook **vulpe**), en die er uit zien als verkortingen van **pavillon**. Vooral in Romaans Zwitserland komen er nog allerlei vormen voor die voor ons zouden kunnen van belang zijn, als **penue**, **paniu**, **panevu**, **pinevole**, **pelewce**, **peneva**, **peluri**, **pelewi**. Bij BRIDEL, *Glossaire du patois de la Suisse romande*, vinden we **pelevoué**, **piliouet**, **penevoi**. We willen echter eerst de romanisten hier klaarheid laten brengen, daar er allerlei contaminaties kunnen gebeurd zijn ; zo b. v. betekent **pelevoué**, naast vlinder, ook « origan, thym serpolet » (BRIDEL).

Dudzele (H 12) : **vlindere** ; **schoelappere** (bonte vlinder).  
 Verrebroek (I 150) **schoenlapper** (gekleurde vlinder),  
**mottevijver** (dikke, witte motvlinder).

Westdorpe (I 166) [**vlienderø**] (witte), **schoenlappere**  
 (bonte).

Deurne (K 245) **wiewouter** (het koolwitje), **schoenlapper**  
 (de veelkleurige).

Borsbeek (K 252) **vlinder** (gewoon) — **schoenlapper**  
 (bruine vlinder).

**Schoemaker** (1) wordt te Londerzeel (I 275) en Meche-  
 len (K 330) gebruikt voor de donkerbruine vlinder ; de  
 andere : **pepel**.

\* \* \*

**Pannevogel** te Merksem (K 243), gehucht Deuzeld.

**Panlapper** te Berendrecht (I 120), Oorderen (K 223),  
 Wilmarsdonk (K 224), Ekeren (K 225), gehucht Donk,  
 Schoten (K 227), 's Gravenwezel (K 229), Merksem (K 243),  
 Schilde (K 254).

**Pallapper** te St. Janssteen (I 143), Ekeren (K 225) en  
 Ekeren-Donk, Schoten (K 227), Merksem (K 243) en  
 Schilde (K 254).

**Lapper** te Merksem (K 243).

**Palper** te Berendrecht (I 120).

**Pulper** te Schoten (K 227).

**Parrelapper** te Meerdonk (I 146).

**Panneplakker** te Reet (K 288).

**Panneplekker** in 3 gemeenten, telkens met betekenis-  
 differentiatie : Hemiksem (K 279) : zware en met gekleurde  
 vlerken, Kontich (K 283) : de gekleurde, Walem (K 325<sup>a</sup>) :  
 de donkerbruine vlinder. Het algemene woord is hier  
 telkens **pepel**.

(1) Ook in Groningen voor de vlindersoort schoenlapper (*Wdb.*  
*Ned. Taal*).



**Panlapper** en cons. komen dus hoofdzakelijk voor in de Antwerpse polderstreek op de rechteroever van de Schelde; de meest oostelijke punten zijn 's Gravenwezel (K 229) en Schilde (K 254) **Panneplekker** (a) vormt een klein afzonderlijk gebied ten Z. van Antwerpen (4 plaatsen). Slechts op één plaats werd **panlapper** alleen opgegeven, nl. te Wilmarsdonk (K 224); overal elders staan een of (gewoonlijk!) meer namen naast **panlapper**. Op de linkeroever van de Schelde liggen Meerdonk (I 146) en St. Janssteen (I 143) afzonderlijk; in deze gemeenten nam prof. BLANCQUAERT alleen de hierboven vermelde naam op.

**Muurplakker** staat een eindje buiten dit gebied; het werd opgegeven door een schooljongen van het gehucht Aurodenberg (onder Aarschot P 25).

**Plakker** wordt te St. Joris a/d Yzer (H 47) gebruikt « voor een bijzondere soort van vlinder » (onze corresp. zegt niet welke soort!) De gewone naam is er **vlinder**. Het ziet er uit als de verkorting van **panneplakker**, doch het staat zo ver weg van de rest van het gebied!

\* \* \*

De oudste naam van deze groep is wel het nog slechts eenmaal vermelde **pannevogel**, uit **pennevogel** (< **pellevogel**, zie hs. 11). Hieruit ontstond, door vervanging van het tweede lid, de waarschijnlijk humoristisch bedoelde naam **\*pannelapper**, verkort tot **panlapper**; hieruit met assimilatie **pallapper**, dat na toonloos worden der tweede syllabe nog eens verkort werd tot **palper**; dit laatste werd door de volksetymologie dan weer geassocieerd met **pulper** (dialectisch voor **purper**: kleur). Uit **pannelapper** door dissimilatie **parrelapper**, terwijl ook de verkorting **lapper** wel eens voldoende geacht werd.

Bij de naam **panlapper** kon dan a posteriori aan « dak-

pan » gedacht worden. Een corresp. uit 's Gravenwezel (K 229) schreef : « De vlinders die men aantreft langsheen de muren der huizen en de *daken* heet men **panlappers** (ook echter algemeen !) Hierdoor is dan weer de vervanging van **-lapper** door het min of meer gelijkkluidende **-plakker** te verklaren : een **panneplakker** is wel een vlinder die op de zolders dicht langs de daken en muren fladdert. En later ontstond hieruit dan door dezelfde redenering **muurplakker**.

De verkorting **lapper** bewijst dat de aandacht van de dialectsprekers ook op het tweede lid van **panlapper** kon getroffen worden, zodat dan een ander soort van « lapper », — en wel de meest bekende ! — als vlindernaam kon gaan dienst doen, nl. de **schoenlapper** (1). Misschien kon dit zoveel gemakkelijker gebeuren daar het woord **schoenlapper** of **schoenmaker** reeds bekend was als benaming voor andere insecten, nl. de langpootmuggen of de waterlopers (*Wdb. Ned. Taal*), of is het andersom en is deze oude vlindernaam op andere insecten overgegaan toen jongere namen voor de vlinder binnendrongen ?

In de Scheldestreek, waar **panlapper** en **schoenlapper** naast elkaar voorkomen is deze ontwikkeling **schoenlapper** uit **panlapper** wel aan te nemen, doch voor West-Vlaanderen, waar **panlapper** niet blijkt voor te komen, — slechts eenmaal **plakker**, — wordt dit moeilijker. We moeten dan veronderstellen dat **schoenlapper** reeds zeer lang geleden heinde en ver is doorgedrongen (2) en wel in het gebied van oudere namen. Dit moest des te gemakkelijker gebeuren daar **schoenlapper** hoofdzakelijk, — in 't begin misschien uitsluitend, — de betekenis schijnt gehad te hebben van « gekleurde vlinder » (3) en de naam zich dus

(1) Cfr. SCHRIJNEN. o. c., p. 30.

(2) KIL. noemt **schoenlapper** holl. fris.

(3) **Schoenlapper** heeft nu nog in de woordenboeken deze bete-

met deze bijzondere betekenis een plaats kon verwerven naast andere reeds bestaande namen.

\* \* \*

Sluiten hierbij misschien aan :

**Flapper** te Berendrecht (I 120), Schoten (K 227), Merksem (K 243), Olen (K 305).

**Flepper** te Merksem (K 243).

**Vlammer** te Berendrecht (I 120), Merksem (K 243).

**Flapper** (e) kan uit **lapper** ontstaan zijn onder invloed van de in die streek aanwezige namen met begin-fl : **fliketeer**, **fleflodder** te Viersel (K 263). Misschien echter is deze naam identisch, in kortere vorm, met **flippeteer** (te Someren, L 264, in Noord-Nederl. ; zie hs. 4 en 5). Dan ware **flepper** oorspronkelijk en **flapper** daaruit ontstaan (1).

**Vlammer** is moeilijker ! Misschien is het een compromisvorm tussen de oude uitspraak **vlinner** (van vlinder) en een naam als **lapper**, **flapper**, met a-vocalisme : **\*vlanner**, dat dan door de volksetymologie bij « vlam » gebracht werd (2).

### 13. — Venijn(vogel)ken.

**Fenijntvogeltje** te Poppel (K 196) en Desschel (K 275).

**Fernijnken** te Groote-Brogel (L 356).

kenis : VAN DALE : zekere dagvlinder (vanessa) met schoone vleugels... ook brandnetelvlinder en kleine vos geheeten. — *Wdb. Ned. Taal* : bontgekleurde dagvlinder, bij uitbreiding vlinder in 't algemeen. — DE BO : vlinder met schoone vlerken, die in roode bruine en andere kleuren gevlekt zijn. — *Loquela* : zwarte vlinder met roo plekken en strepen. — CORNELISSEN en VERVLIET : onderscheiden vlinders met zwarte plekken.

(1) We durven op deze weg niet verder gaan en **pannelapper** verklaren als een compromisvorm tussen **pennevogel** en **flapper**, daar dit laatste zo zelden voorkomt en de **lapper**-namen ver verspreid zijn.

(2) Vgl. ook de vorm **vlim** ; zie bl. 342 voetnoot 3.

**Fenien** te Neerpelt (L 312).

**Fenijke** te Eksel (L 353).

**Kenijntvogeltje** te Retie (K 241).

Nergens staat deze naam alleen ; bijna altijd is **vlinder** de overheersende benaming.

Bij DE BO heet **fernijn**, **fenijn** : « gevleugeld of onge-  
vleugeld ongedierte, dat vruchten en boomen verwoest.  
Rupsen, plantluizen, wulven, enz. zijn fenijn. Er zit veel  
fenijn op die fruitboomen ». Ook bij CORNELISSEN en  
VERVLIET.

**Fenijnvogeltje** « kan » dus betekenen : vogeltje (= insect,  
cfr. zomervogel), dat fenijn meebrengt en dan is te verge-  
lijken : **roepsesjiêter** (d. i. **rupsenschijter**) in Nederl. Lim-  
burg (1).

In Nederl. Limburg komt ook **veniênmus** voor, (**mus**  
kan hier in de plaats van vogel gekomen zijn). Als we nu  
vaststellen dat aldaar twee kleine gebieden resp. met  
**veniênmus** en **fliemus** vlak naast elkaar liggen, wordt het  
waarschijnlijk dat deze 2 namen wel iets met elkaar te  
stellen hebben. In het eerste lid van **fliemus** herkennen  
we het eerste element van onze talrijke namen met anlaut-**fl**.  
Bij een uitspraak [**\*fəli.mys**] (met svarabhakti) kon de  
volksetymologie door l > n overgang [**\*fəni.mys**] gemak-  
kelijk tot **fenienmusch** geraken.

Of **fenijnvogel** ooit bij het volk betekend heeft « roepse-  
sjiêter » weten we niet. Men heeft misschien eenvoudig  
aan **fe(r)nijn** = vergift gedacht. De corresp. uit Desschel  
(K 275) schreef ons : « De kinderen zeggen **fenijntvogeltje** ;  
ze meenen dat het stof op de vleugels vergiftig is ! »

Trouwens de volsetymologische vervorming **kenijnt-  
vogeltje** (**konijnvogeltje** !) bewijst dat het eerste lid zwak  
van betekenis was en naar steun zocht.

(1) Zie SCHRIJNEN, o. c., p. 35.

## 14. — Overige namen.

**Bloempater** te Watou (N 63). — **Pater** te Poperinge (N 67) voor de bruine vlinders (1). — **Pater** en **paster** komen in West- en Oost-Vl. ook voor met de betekenis meikever. Hierom kan het compositum **bloempater** door neiging tot differentiatie ontstaan zijn. — **Pater** schijnt vroeger ook meer oostelijk bekend geweest te zijn, want te Zandvoorde (N 122) gaf het aanleiding tot de compromisvorm **paterschijter** (**pater** + **boterschijter**); het eerste lid van **boterschijter** gaf natuurlijk gemakkelijk aanleiding tot vervanging door **pater**. Dit bijeenbrengen van **pater** en **schijter** ligt helemaal in de lijn van de volkshumor.

**Pater** gaf dan aanleiding tot **capucien**, dat door sommige dialectsprekers ook te Watou (N 63) schijnt gebruikt te worden voor de vlinder (2).

**Roevogel** te Ophoven (L 371) : de enige uitloper op de Belgische Maasoever van het Nederl.-Limburgs roevogelgebied. Deze naam is ons niet duidelijk (3). Het mnl. **rûdevogel** betekent watervogel, misschien ook vogel die ruit, dan bij \* **rûden** = ruïen.

\* \* \*

Voor bijzondere soorten van vlinders komen nog enkele andere namen voor. Vooral de kleur heeft bij het geven van deze namen een rol gespeeld :

**Wulf** = een dikke vlinder te Tielt (H 123), de gewone : **flieflotter** en **vlinder**. DE BO geeft **wulf** op als syn. van

(1) Ook DE BO geeft **pater** op als syn. van **schoenlapper**, dus voor bonte vlinder.

(2) Ook voor de meikever komt **capucien** voor; o. a. te Ninove (O 152) en Diest (P 41); ook wel door **pater**, **paster**, **predikheer** en dgl. ingegeven.

(3) Zie SCHRIJNEN, o. c., p. 31; SCHUERMANS i. v. **ruivogel**, **roevogel** en het *Mnl. Wdb.*

**oliezuiper en uil** : « dikke vlinder met grooten kop, die veel op de populieren gevonden wordt, weinig of niet vliegen kan... »

**Wannes te Kapellen** (K 221) voor de bruine vlinder met zwarte vlekken. Heeft die naam iets te stellen met de Joanneskever?

**Violetjes** heten te Breedene (H 17) de kleine, blauwe vlinders die op vlas en klaver voorkomen.

**Blauwtje te Schoten** (K 227) (zonder nadere aanduiding).

**Belgische muiter te Oorderen** (K 223) voor de rood en zwart gekleurde vlinders. Merkwaardig hoe deze blijkbaar in 1830 uitgevonden en alleenstaande vorm zich tot op heden heeft weten te handhaven !

**Makaron te Kapellen o/d Bosch** (K 323) voor de donkerbruine vlinder. Ook naar de kleur van macaron (pastei-gebak) benoemd?

**Koolwitje** werd opgegeven naast een aantal andere namen voor Kalmthout (K 201) en Schoten (K 227) ; ook te Zuienkerke (H 8) voor de kleine, witte vlinder. Het is nu de vraag of dit werkelijk als volksnaam voorkomt. Het kan een « geleerde » naam zijn uit het beschaafd Nederl. overgenomen, evenals

**Pauwoog te Avelgem** (O 187) (naast vlinder, vijfouter, uil), dat klaarblijkelijk geen algemeene vlindernaam is. (1)

\* \* \*

Het is mogelijk dat een onderzoek naar de volksnamen voor de verschillende soorten van vlinders nog wel andere namen zou aan 't licht brengen. Op vele plaatsen is slechts één algemene naam bekend voor alle dagvlinders ; elders onderscheidt men de verschillende soorten. Het is wel

(1) **Bonkaart**, opgegeven door Bottelare (O 26) is blijkbaar een vergissing. Dit is in die streek de naam van de meikever.

zeker dat een aantal corresp. slechts de algemene naam voor vlinder hebben opgegeven en de soorten hebben verwaarloosd. Toch zijn we overtuigd dat we de hoofdzaken ongeveer volledig hebben opgevist!

### Samenvatting.

In de middelnederl. periode verdeelden **viveltere** cons. en **pepel** cons. het Zuidnederl. taalgebied onder elkaar. Niet heel het gebied echter want de **boter**-namen in het W. van ons gebied zijn blijkbaar zeer oud: ze zijn familie van het Eng. **butter-fly** < ags. **butterfleoge**. Misschien zelfs hebben de Oostvl. **boter**-namen vroeger één gebied gevormd met de Westvlaamse. Ook **zomervogel**, dat insgelijks in andere Germ. talen voorkomt, lijkt ons een oude naam, zodat hij ook reeds tijdens de mnl. periode, alhoewel het *Mnl. Wdb.* hem niet vermeldt, in onze streken kan bekend geweest zijn.

**Pepel** rustte van vóór Brussel naar het oosten toe op de taalgrens (1); **boter**-bezette Frans- en een groot gedeelte van West-Vlaanderen en reikte misschien in het noorden, in Oost-Vl., tot aan de Schelde. **Zomervogel** kan sporadisch bekend geweest zijn in niet nader te bepalen streken en **viveltere** cons. bezette de rest van Zuid-Nederland.

**Zomervogel** moet op een bepaald tijdstip bijval gehad hebben, want het slaagde er in zijn mnl. onbekendheid af te werpen en verspreid te geraken over een groot gedeelte van Oost-Vl. en het grootste gedeelte van de prov. Antwerpen. Blijkbaar sloot het Antwerpse **zomervogel**-gebied vroeger aan bij het Noordbrabantse en misschien waren

(1) Het is mogelijk dat **pepel** vroeger meer naar het westen reikte, doch hiervoor hebben we geen enkel positief bewijs. Het feit dat **piepel** ook in het Land van Waas en in West-Vl. bekend is met de betekenis « zot, nar » achten wij niet voldoende.

de Oostvl. en Antw. gebieden langs de streek van Aalst-Dendermonde verbonden, zodat op zeker ogenblik een min of meer brede strook met **zomervogel** zich uitstreekte van bij de Noordzee tot dicht bij de Maas.

Ondertussen was het **viveltere-vivoudere**-gebied erg verbrokken en zowat overal werden deze namen door de volksetymologie vervormd door aanpassing aan bekende woorden : de zuiverste afstammeling is **fi(e)fouter** in oostel. West-Vl. en westel. Oost-Vl., weldra echter vervormd tot **fliefloeter** en dgl. ; verder **vliegebout(er)** in zuidel. Oost-Vl. en **vliegewouter** in het Z. O. van Oost-Vl. In het Land van Waas werd **viveltere** samengetrokken tot **vijver(e)**.

In de oostel. helft van Zuid-Nederland ondergingen **vivoudere-viveltere** weer andere vervormingen : in het Antwerpse werd het tot **wiewouter** (echter ook wel in Oost-Vl. !) In de Kempen gebeurde er contaminatie met mnl. **vlieke** (veer, slagpen) en ontstonden met toonloos worden der tweede syllabe **fikketeer** en verdere vervormingen. Ook de vorm **snuffelteer**, waaruit **snuffel** in het N. van Limburg, kan op **viveltere** teruggaan.

In West-Vlaanderen was de naam van de nachtvogel **uil** op de nachtvlinder toegepast geworden, en weldra gebruikte men hem ook, evenals **motte** te Brugge, voor de vlinder in 't algemeen, wat vooral ten nadele van **boterschijte**, **-schuite** gebeurde, terwijl in het Land van Waas **motte** voor het samengetrokken en moeilijk te begrijpen **vijver** gevoegd werd.

Het stevig aaneengesloten, en dus sterk, Zuidbrabants-Limburgs **pepel**-gebied breidde zich langzamerhand uit, vooral naar het noorden en misschien naar het oosten (1).

(1) Cfr. SCHRIJNEN, *o. c.*, p. 32. — De **pepel**-, **pimpel**-vormen, die in Limburg en Antwerpen ten N. van het aaneengesloten **pápilio**-gebied in vreemd gebied opduiken wijzen op het nog altijd voortdurend opdringen van **pepel**.



Tot hiertoe had deze naam tot weinig vervormingen aanleiding gegeven ; alleen in het midden was er een groot **pimpel-**, **pumpel-**gebied. Nu echter verschijnen op de westel. grens van het gebied vervormingen als **peper**, **pemel**, **pepeling**, **piepe(r)nelle**, enz. ; ook in het noorden : **plimper**, **piepeling**, **pimpeleer**, **pumpelepamp** ; het minst in Limburg met sporadisch **piepeleer**.

**Schoenlapper** had zich reeds sinds lang in enkele streken een plaats verworven naast de bestaande vlinder-namen met de bijzondere betekenis : bonte, gekleurde vlinder. Hier en daar werd dit dan de algemene vlinder-naam, doch veelal behield die naam zijn oorspronkelijke betekenis.

Door de kultuurtaal werd achtereenvolgens de verspreiding van **kapel** en **vlinder** bevorderd. Nog in de vorige eeuw was **kapel** blijkbaar in sommige streken het kultuurwoord, daar het bijna geheel Zeeuws-Vlaanderen tot vlak bij onze rijksgrens bezet zonder er ergens over te komen ; ten noorden van Antwerpen is **kapel** echter wel over de grens geraakt. In West-Vl. zijn er enkele zwakke sporen van een indringen van **kapel** in een vroegere periode.

Het moderne kultuurwoord **vlinder** begint langsheen heel onze noordergrens, vooral in Limburg en West-Vl., minder in Antwerpen en minst in Oost-Vl., een geduchte mededinger te worden voor de oude volksnamen. In enkele gemeenten zijn deze laatste zelfs reeds geheel verdwenen ; in een aantal andere gebruikt de jongere generatie bijna uitsluitend **vlinder**. Zelfs dieper het land in, laat **vlinder** reeds sporadisch zijn invloed gelden. Vooral in West-Vl. is zulks het geval waar, vooral in het Z. en het O., **vlinder** zo bekend is dat men moet gaan geloven dat **vlinder** hier reeds sinds lange tijd inheems is.

Langs het zuiden tracht het Franse **papillon** de taalgrens te overschrijden. Het heeft natuurlijk Groot-Brussel reeds

bijna geheel veroverd, doch ook te Ronse, in een klein gebied bij Edingen en in de Leievallei op de taalgrens is het er in geslaagd zich vast te zetten.

Het is duidelijk dat in heel het N. van Zuid-Nederl. ten O. van de Schelde binnen niet al te lange tijd alle oude namen « snuffel, fernijn(vogel)ken, flikketeer, zomervogel e. a. tussen het sterke en ook nog vooruitdringende **pepel** en het vlug opmarcherende **vlinder** zullen doodgedrukt worden. Ook in heel West-Vl. schijnen de oude namen ten dode opgeschreven te zijn. Het zal belangwekkend zijn na te gaan in welk tempo die vervanging door het kultuurwoord zal gebeuren en hoeveel later het nog zo weinig besmette Oost-Vlaanderen er zal moeten aan geloven. En wanneer dan het nog zo sterke **pepel**-gebied het opdringende **vlinder** tot onmiddellijke buur zal krijgen en ondertussen door het verspreiden der kultuurtaal het kultuurwoord nog zoveel aan voortstuwende kracht zal gewonnen hebben, zal ook ten slotte de Zuidnederl. **pepel**, misschien na een heroïsche strijd, die het belangwekkend zal zijn van dichtbij gade te slaan, de weg gaan van alle vlees. Doch eer het zo ver is, zullen en lezers en schrijver dezes reeds lang op die weg zijn voorgegaan.

Leuven, Mei-Juni 1935.

## REGISTER.

Dit register bevat : a) De in het behandelde gebied aangetroffen vlindernamen met hun voornaamste varianten. — b) De andere Nederl. benamingen voor de vlinder (oude en nieuwe), ons bekend uit de literatuur en in deze studie vermeld. (Deze namen zijn voorafgegaan door een sterretje.) — c) De geciteerde vreemde vlindernamen (cursief gedrukt).

- baufalter*, 341  
*beifalter*, 341  
 belgische muiter, 374  
 beuterschuite, 350  
 blauwtje, 374  
 bloempater, 373  
 boterdrijver(e), 353  
 boterkapelle, 353, 364  
*boterlicker*, 355  
 \*boterschete, 354  
 boterschiete, 354  
 boterschijte, 354, 355, 357, 362, 376  
 boterschijter, 354  
 boterschuite, 350, 354, 357, 362, 376  
 botersnep(pe), 353  
 botervijver(e), 343, 353, 361  
 \*botervlieg(he), 353, 355  
 botervlindre, 353, 356  
 \*botervogel, 353  
 boterwif, 353, 356, 361  
 boterwrijver, 353  
 \*botterheks, 355  
*bottervoghel*, 355  
 bottevijv(e)re, 353  
*butterfliege*, 355  
*butter-fly*, 355, 375  
*butterhexe*, 355  
 butterschute, 354  
*butterschützen*, 354  
*buttervogel*, 355  
*buttorfleoge*, 355, 375  
 \*capelle, 365  
 \*capellenvogel, 365  
 \*capeltken, 365  
 capucien, 373  
 \*coppel, 365  
*czwiffhulder*, 347  
*czwyfelder*, 347  
*falter*, 338  
*feifalter*, 354  
 fenien, 372  
 fenijke, 372  
 fenijntvogeltje, 350, 371, 372, 378.  
 fernijnken, 371, 378  
*feyffalter*, 347  
*feylfalter*, 347  
 fieflotter, 340  
 fiepmop, 351  
*fifalter*, 340, 341  
 \*fifaltere, 339  
*fifaltra*, 337, 348  
*fifealde*, 337  
 \*fifeltere, 337, 339  
 fifoeter(e), 339  
*fifoldara*, 337  
 fijfouter, 339, 375  
 fladder, 340  
 flapper, 345, 360, 371  
*flattermaus*, 338

- flättersch*, 338  
*fledermanus*, 338  
 flender, 352  
 flepper, 345, 371  
 flieflater(e), 339, 341  
 flieflèter, 339  
 flieflotter, 339, 340  
 fliefloeter(e), 340, 376  
 flieflouter(e), 339  
 fliefotter, 340  
 fliefouter, 340  
*fliegfalter*, 340  
*fliegholder*, 340  
 fliemus, 372  
 flikflodder, 339, 345  
 flik(ke)lantier, 344, 345  
 flikkenteer, 343, 345  
 flikkerantier, 344, 345, 358  
 flikkerenteer, 344, 345  
 flikkerenti, 344  
 flikkerjantier, 344, 345  
 \*flikkerteer, 345  
 flikketeer, 343, 345, 347, 358,  
     376, 378  
 flinkflater, 339  
 flippeteer, 345, 347, 371  
*fluchter*, 344  
 hellekappelle, 364  
 kapel, 351, 352, 364, 365, 366,  
     367, 377  
 kappelleke, 364  
 kappelle(tje), 364  
 kappellevogel, 365, 366  
 \*kappelken, 365  
 kenijntvogeltje, 372  
*ketelböter*, 355  
 kleppenteer, 345  
 kog, 354  
 koolwitje, 374  
 lapper, 368, 369, 370, 371  
 makaron, 374  
 marmot, 361  
 mer(re)mot, 356, 361  
*molkendieb*, 355  
 mot(te), 359, 360, 361, 363, 376  
 mottendrijver, 360  
 motterijver, 360  
 mottevager, 360  
 motteviijger, 360, 361  
 motteviijver(e), 343, 360, 361,  
     368  
 mottewrijver, 360  
 motuil, 363  
 \*motvogel, 361  
 muurplakker, 369, 370  
 nachtuil, 363  
 nuil, 362  
 nul, 362  
 nuulje, 362  
 oliezuiper, 374  
 pafloeter, 336  
 palper, 360, 368, 369  
 pallapper, 368, 369  
*pampilio*, 332, 342  
*panevu*, 367  
*paniu*, 367  
 pan(ne)lapper, 360, 367, 368,  
     369, 370, 371  
 panneplakker, 368, 369, 370  
 panneplekker, 368, 369  
 pannevogel, 347, 365, 368, 369  
 papelot, 336  
*papilio*, 331, 335, 365, 376  
 papillon, 335, 336, 350, 377  
 papillotte, 336  
 pappeljon, 336  
 papuil, 363  
 papuwele, 363  
 parrelapper, 368, 369  
 pater, 373  
 paterschijter, 373  
 pauwoog, 374

- pavillon*, 367  
*pelevoué*, 367  
*pelewi*, 367  
*pelewoe*, 367  
 \*pellaryn, 365, 366  
 \*pellaryn­vogel, 365, 366  
 pellevog(h)el, 365, 366, 369  
*peluri*, 367  
 pemel, 333, 335, 377  
*peneva*, 367  
*penevoi*, 367  
 penne(n)vog(h)el, 365, 369  
*penue*, 367  
 pempel, 332, 333, 335  
 pepel, 331, 332, 333, 334, 335,  
 351, 366, 375, 376, 378  
 pepeleer, 334, 335  
 pepeling, 334, 335, 377  
 peper, 333, 335, 377  
 peperdoosken, 333, 335  
 pepervogel, 334  
 [pe:pi.əl], 332, 335  
*pfeifalter*, 341  
*pfiffhalter*, 347  
 [piəpəl], 332  
 piepel, 331, 332, 334, 335, 351,  
 375  
 piepeleer, 334, 335, 377  
 piepeling, 334, 335, 377  
 piepenelle, 333, 335, 377  
 pieper, 334, 335, 351  
 piepernelle, 333, 335, 377  
 piepevogel, 334, 335  
*piliouet*, 367  
 pimpel, 331, 332, 335, 376, 377  
 pimpeleer, 334, 335, 377  
*pinevole*, 367  
 \*pippeling, 334  
 pitvogel, 334, 335, 359  
 plakker, 369  
 plimper, 333, 335, 377  
 [pø.pəl], 332  
 popeljon, 336  
 poppelontje, 336  
 pulper, 368, 369  
 pumpel, 332, 335, 377  
 pumpelepamp, 333, 335, 377  
 [pɹai.pəl], 332  
*raupenscheiszer*, 354  
 \*roeivogel, 373  
 roepsesjiêter, 354, 372  
 roevogel, 334, 373  
 \*rouwmantel, 366  
 \*ruivogel, 373  
*rupenschiter*, 354  
 schijteboter, 354  
*schmetterling*, 355  
 schoemaker, 368, 370  
 schoe(n)lapper, 338, 352, 360,  
 364, 367, 368, 370, 377  
 schuite, 354  
 sneffel, 346  
 sniffel, 346, 347  
 snoffel, 346  
 snuffel, 345, 346, 347, 349, 351,  
 376, 378  
 \*snuffelteer, 346, 347, 376  
 \*somervoghel, 357  
*sommerfugl*, 357  
*sommervogel*, 357  
 \*spannevogel, 347  
 uil, 352, 357, 361, 362, 363,  
 374, 376  
 uileke, -tje, 362, 363  
 u(u)l, 362  
 ul(le)je, -tje, -ke, 362, 363  
 ull(i)je, 362  
 uwel(e), 362  
 veniën­mus, 372  
 venijn­vogelken, 349, 351, 371  
 \*vijfel­tere, 337, 347  
 \*vijfwouter, 337, 340

- vijgeling, 359  
 vijvere, 342, 360, 376  
 \*vijvoeder, 339  
 violetje, 352, 374  
 \*vivalter(e), 337, 348  
 \*viveltere, 337, 342, 344, 347,  
 348, 360, 375, 376  
 \*vivoudere, 337, 338, 339, 340,  
 348, 376  
 vlammer, 360, 371  
 \*vleke(n), 344  
 vlender(e), 352  
 vlenner, 352  
 \*vlicheltere, 340, 344, 345, 347,  
 348  
 vliebedde, 342  
 vlie(ge)ba(a)t, 342  
 vlie(ge)bater, 342  
 vliegebette, 342, 352  
 vlie(ge)bijt, 342  
 vlie(ge)boter, 342  
 vlie(ge)bout(er), 339, 341, 342,  
 355, 356, 357, 376.  
 vliegellantier, 344, 345  
 vliegembout(er), 341, 342  
 vliegemouter, 340  
 vliegewater, 340  
 vliegewouter, 340, 341, 376  
 \*vliegfouter, 339  
 vliëmbout(er), 342  
 vliewijter(e), 340  
 vliflatere, 339, 341  
 vliflètere, 339  
 vlifloeter, 339  
 vlikketeer, 343  
 vlim, 342  
 vlimbouter, 336, 342  
 vlinder, 332, 343, 346, 347, 348,  
 349, 350, 351, 352, 359, 361,  
 362, 363, 364, 368, 372, 377,  
 378.  
 vlingder, 352  
 vlinner, 371  
 vliwouter, 340, 356  
 vola, 366  
 volo, 366  
 wannes, 374  
 weewouter, 338  
 weifalter, 338, 341  
 weinfaller, 338  
 w(e)yfaller, 338  
 wietvogel, 338  
 wiewouter, 338, 368, 376  
 wulf, 373  
 \*zeilvlinder, 354  
 zomerpetiet, 359  
 zomerpietje, 359  
 zomerveug(e)le, 357, 358  
 zomerveule, 358  
 zomervliegere, 358  
 zomervogel, 343, 349, 351, 357,  
 358, 359, 375, 376, 378  
 zonnevijvere, 343, 361  
 zonnevogel, 343, 359
-